

Р.ДИМІНСЬКИЙ

ВЕЛЕПРОСТИРНЕ
ГОСПОДАРСТВО
ЄВРОПИ

УВ

сг

ЗАГАЛЬНА БІБЛІОТЕКА Ч. 11.

Р. ДИМИНСЬКИЙ

**ВЕЛЕПРОСТИРНЕ
ГОСПОДАРСТВО ЕВРОПИ**

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

КРАКІВ

1942

ЗМІСТ.

Передмова .	3
1. Вступні завваги	5
2. Загальні поняття	13
3. Причини й передісторія .	21
4 Трудні початки й нова ідеологія	29
5 Новітнє розуміння автаркії .	37
6. Нові напрямки зовніторговельної політики	45
7. Економічна сторінка об'єднання .	53
8. Політична сторінка об'єднання	62
9. Наслідки об'єднання для учасників .	70
10. Загальні висновки	78
Література	88

Друк: «Нова Друкарня Денников» під комісарською управою, Краків, вул. Оженикової 7.
Druck.: »Nowa Drukarnia Dziennikowa« Kommissarische Verwaltung Krakau, Orzeszkowagasse 7

Накладом «Українського Видавництва», Краків
Райхштрассе 34. II. п.

ПЕРЕДМОВА.

Розвідка про „Велепростірне господарство Европи”, написана з початком 1941. р. Ділиться на 10 рівних розділів, бо тільки ж статтей, одна по одній мало появитись на цю тему в „Краківських Вістях” і опісля мали вийти цілістю як окрема відбитка. На жаль, справа з друкуванням затяглася. Появилося справді 6 розділів у ч. ч. 116, 117, 128—132: дальші 4 були вже приготовані до друку, але з вибухом війни на Сході інші питання висунулися вперед.

Справді, відбитка виходить повнотою, але у змінених умовинах і тому неодно в ній вже не відповідає сьогодняшнім відносинам, поглядам і настроям. Легко в тексті зробити формальну поправку тих кілька місць, що відносяться до Сovітського Союзу. Але їх тому й було так мало, що в добі складання статтей складне міжнародне положення веліло не торкатися близче того далекого тоді Европі світа. Тому й у розвідці майже немає згадки про позитивне значіння українських земель для господарства Європи в цілому, так як нема її й про негативну роль Сovітського Союзу. Та ці питання настільки важні й особливі, що все одно варто би було їх розглянути в окремій праці.

Деякі сумніви могли би виникати з інших міркувань: залежно від того, чи й до якої міри включається Схід до європейського господарства,' не лише висновки щодо успішності об'єднавчих змагань у всеєвропейському мірі лі неоднакові: її та сама підхід до справи стає зовсім інший. Можна було передбачати те, що згодом сталося; та зовсім інакше уявляється те, що тільки за деяких передумов під у майбутністі повинно би прийти, зовсім інакше вражає потім дійсність з її конкретними явищами й методами. Отже ця розвідка відповідає поглядам головно німецьких економічних кол і наставленню з-перед червня ц. р., не сьогодняшнім: у тім її часова обумовленість. Із зясованих у ній теорій не слід робити практичні висновки про сучасні відносини.

Проте багато тут об'єктивного матеріяльного насвітлення до глибших основ економічних явищ; це до деякої міри нарис теорії велепростірного господарства. Трудно вловити суть того, що тільки в початковому й нестримному розвитку, тому й не все тут може переконливе. Але таке загальне й згущене зясування нелегко було б найти й у чужій літературі, в українській ж дуже мало розвідок на загально-економічні теми, зокрема ж про важливі переміни в сучасній добі господарського розвитку. Тому ця відбитка все ж повинна стати корисним причинком до пізнання істоти й напряму течії новітньої економії.

Р. Димінський.

Берлін, січень-липень 1941.

ВСТУПНІ ЗАВВАГИ.

В народньо-господарській ділянці, як і в багатьох інших ділянках, досвід останніх років позначився змінами, що кажуть перевести основну ревізію деяких старих поглядів. На наших очах відходить до історії неодно, що досі люди звикли вважати в економії тривким і незмінним каноном. Вириває нова проблематика і появляються нові економічні поняття.

При створюванні нової народньо-господарської дійності ми активної участі не беремо. З тієї річевої непричесності випливають деякі терміново-сучасні труднощі від висловлюванні нових понять: замість, щоб родились з власної економічної думки, терміни тільки перекладані з чужої мови — нераз вражаютъ своєю штучністю. Мусимо засвоїти собі зміст таких економічних понять, як напр., „велепростиное господарство”, що не зовсім покривається з поняттями просто великого господарського простору Європи.

Думку про „европейце Гросравмвіртшавт” з половини 1940-ого року загально понилюють у Німеччині статті й замітки

в часописах і фахових періодиках. Помилюють і промови економічних діячів на зборах та всяких господарських імпрезах. окремі реферати, дискусії, навіть цілі циклі рефератів поглиблюють проблему майбутнього обєднання всіх народніх континентально - європейських господарств в якусь більшу господарську збірноту нового й вищого типу, саме в „велепростірне господарство“ континентальної Європи.

Стихійне поширення тієї чи іншої економічної думки є доказом, що вона висловлює якусь нову напрямну, нову течію в господарському розвитку. Для противників це тільки модне гасло, що розвіється при зміні вітру. Такі сумніви відзивалися проти думки господарського обєднання Європи вже тому 10 літ. Вже тоді появлялися про цю справу публікації, вже тоді, очевидно, йшла наукова підготовка, зокрема в Німеччині. Отже річ не йде про відруховий новотвір уяви, викликаний ходом теперішньої війни. Тільки давніше „велепростірницькі“ думки не виходили поза вужчі кола фахівців та не знаходили підтримки в рішальних державних чинників, бо й не було для них підстави в зовнішніх умовинах.

Сьогодні думка про велепростірне господарство це вже не якась безкровна й нереальна суперечка концепція. Вийшла вона в широкий світ завдяки господарським і політичним керманічам сучас-

ної Німеччини. Промови міністра й інших чільних представників німецького народного господарства, напр., з нагоди показових ярмарків у Ляйпцигу, Відні і т. д., виявили ясно, що господарське обєднання держав континентальної Європи належить до підставових точок німецької програми про впорядкування відносин після переможнього закінчення війни. Дотичні направлени економічної думки ввійшли до актуальної, політичної програми, стали однією із свідомих цілей сучасної війни.

Те обєднання може бути метою тільки континентальних воюючих держав. Англія надто звязана із своїми заморськими посіlostями, щоб могла органічно належати до обєднаного господарського велепростору Європи. Оскільки така єдність вищого типу лежить в інтересі всієї Європи та створювання велепростірних господарств іде по лінії розвитку сучасної економії, то генерішня війна має господарський змисл лише з погляду перемоги Німеччини, як ядра континентальної Європи. Кінцевий усіх сторонніх, протиєвропейських сил означав би якщо не розбиття європейських просторів, то приєднання їх до чужої системи, з ядром поза історичними межами континентальної Європи.

„Структурно-господарський змисл” війни не має нічого спільногого з обявлюванням самозрозумілих правд, що воюючі держави завсіди мають господарські інтереси, що

Чорномора в війні звязана з матеріальними користями, нюанзами з втратами і т. д. Річ тут не в маєткових пересувах поміж воюючими сторонами, а в основній перебудові існуючого господарства Європи, подекуди навіть в основній зміні економічного світогляду.

Не кожна війна має структурно-господарську важливість у такому розумінні. Навіть у великих війнах не завсіді приходить до основних структурних змін, бодай не безпосередньо та не свідомо і заздалегідь плянованих. Цікаво тут протиставити світовій війні (1914—18) сучасну, яка є європейською, якщо йде виразно за провід і перебудову в самій Європі. Позатим вона йде на широкій площині боротьби за обединення у великі господарські простори: явно і збройно діється це на Далекому Сході, скрито й за серпанками політичних гасел на західній півкулі.

Світова війна прийшла після довиного часу миру й добробуту. Панівна тоді економічна система в цілості вдоволяла обидві групи воюючих держав та була їм спільна в основі, якщо й не в ступні розвитку окремих країн. У всіх державах визнавали засади капіталістичного ладу у формі т. зв. ліберального чи свободного господарства. Носіями господарської активності були й залишались одиниці чи окремі підприємства, держава обмежувала лише до загального нормування передумов гос-

щодарської діяльності, але до неї втруча-
лася і якнайменше. В рамках світового госпо-
дарства, як збірного вислову міжнародних
інзасемин, кожна країна, чи пак її господар-
ські одиниці й підприємства, старалась
виробляти й вивозити ті добра, для виро-
бу яких мала сприятливіші умовини та до-
зволити з інших країн те, що вони вироб-
ляли краще або дешевше.

Не було розламу на різні економічно-
світоглядові табори. Протикапалістичні
гасла не мали практичного значіння в гос-
подарському житті. Не було й економічної
програми на випадок війни та щодо даль-
шої післявоєнної майбутності. З органі-
заційного боку також не було ніякої по-
важної підготови, як треба би стрінути ви-
кликані війною господарські труднощі.
У надії на короткотривалість війни зде-
більшого їх і не передбачували. За війни
держави помагали собі придуманими наспін
тимчасовими заходами, після її закінчення
латали очевидні прірви й недомагання
кожноразово засобами, які на дальнішу ме-
ту ніякої суттєвої направи не приносили.

В економічній думці та в організацій-
них засадах господарки ніби нічого в ос-
нові не змінилося, але механізм вже якось
не діяв та для зубожілої Європи дійсність
 стала дуже важка. Західні держави не вия-
вили ніякого зрозуміння для змінених у-
мовин, навіть щодо своїх вимог до перемо-
жених країн. У справі т. зв. воєнних репара-

цій та взаємного господарського доповнювання явно знехтували найосновніші й найбільше признані економічні правди. Безконечна низка безплідних конференцій виявляла бессилість знайти основу розв'язку наболілих питань чи бодай поважно шукати її. Безпосередньо світова війна не мала позитивного господарського змислу для Європи (в світовім мірилі спричинила рішальне пересунення у користь Америки, подекуди й інших заморських країн). Зате світова війна мала негативне господарське значіння. Вона завдала рішальний удар старій системі світового господарства, що з того часу почала наявно розкладатись.

Сучасна європейська війна настала після двадцятилітньої господарської скруті. Коли вірити теорії довгих конюнктурних хвиль, то за якого пів століття чергаються два господарські періоди. Перший має казагал тенденцію розмаху й росту з тимчасовими тільки погіршеннями (депресійні роки коротких хвиль); такий період зростаючого добробуту приблизно закінчила світова війна, з нею скінчилася також передвоєнна економічна система. Другий період — навпаки — має з виїмками хвилювої поправи (роки розмаху коротких хвиль) загально спадний напрям. Важкі часи спонукали до глибшої застанови й гострішого розгляду економічних основ. Безвиглядність пошукаючок за направою старими шляхами породила зовсім відмінні

економічні гасла і почини, що різко змінили з дотеперішньою „традиційною” системою та навязали до нового періоду в історії господарства світа.

Два різні господарські лади, два відмінні економічні світогляди стоять нині один проти одного. Старий лібералістичний із свободною в основі господаркою одиниць; у підході до господарських справ зasadничу перевагу мають чисто економічні міркування, між поодинокими країнами існує поділ праці, відповідно до висоти порівняльних коштів виробництва та в рамках світового господарства. Кермована господарка („Геленкте Віртшафт“) заперечує і такий поділ праці й таку вищу єдність. Висуває автаркійні гасла для ясно накреслених господарських просторів-держав та їхніх природньо-господарських збірнот. В її основі також індивідуальні господарства та їхня ініціатива, але з повним підпорядкуванням їхньої чинності державній кермі та загальним інтересам народу, зорганізованого в державі. Економічні напрямні підпорядковані загально-політичним.

Крім тих двох був ще й третій табор: колективістична й плянова господарка в країнах, де індивідуальне господарство, приватна ініціатива й власність і т. д. зникли в користь зцентралізованого державного господарства, та це вже відпадає.

Сучасна війна виявляє (нас цікавить лише господарська сторінка) зудар основних

розвіжних напрямків. Доволі поширена думка, ніби в цій війні не трають ролі засади та ідеї; в економічній ділянці рішуче не знаходить підтвердження. Певно, що війни не ведуть в ім'я ліберальної чи кермованої господарки. Але ж економічні системи, не є чимось відірваним; їх основні розбіжності вказують на глибині суперечності політичних інтересів, систем і засад. Т. зв. реальні інтереси знаходять тим тривкіше задоволення, чим краще звязані з природним розвитком, в данім випадку — з господарськими напрямами. Що не всі суперечності відразу зударяються; це не зміняє суті справи. Воєнні фронти не повстали звипадково. Вони склались тепер з господарського погляду далеко правильніше, ніж це було в світовій війні.

Із свідомості основних економічних засад та з організаційної зрілості виникає не тільки краща господарська підготовка в сучасній війні, але й визначення структурно-господарської програми на майбутнє. Та програма з усіх країн може найменше визначена в Англії, зате дуже ясно намалювана в Німеччині: у висліді сучасної війни з перемогою осередніх держав має прийти — між іншими — обєднання європейських країн під проводом Німеччини. Ік ядра великого простору та в дусі засад кермованої господарки — обєднання, у вищому економічну збірноту. Це буде — на думку німецьких авторів — величезніше та обідарство континентальної Європи.

ЗАГАЛЬНІ ПОНЯТТЯ І ЦЕРЕДУМОВИНЦІ

Поняття велепростору колись, у добі кінської тяглової сили й валок возів, як засобів транспорту, могло викликати вже обєднання міст і менших областей у суцільні державні території. Сьогодні, в добі залізниць, автошляхів і летунства щойно мільйони квадратових кілометрів складаються на те поняття, що його простори десятки разів більші ніж нормальна, велика держава середньої чи західної Європи. Такий обєднаний велепростір має тенденцію займати якусь природну географічну цілість, по змозі цілий континент, напр. Австралія, або Злучені Держави Північної Америки, (7,7 і 7,8 мільйонів квадратових кілометрів). Доволі великі розміри мала б теж Європа, але вона не має тієї суцільної масовості, що характеризує інші континенти, як Півн. Америку, Африку й т. д. Півострови й глибокі заглибини побереж, що губляться в масі азійського суходолу, займають дуже значну частину Європи. З того розчленування поверхні випливає розбіжність розвоєвих напрямків та недостача зосередження в європейській економії й політиці. Тоді як по інших континентах одне й одностайні — державність, ідеологія, економічна система — поширюється майже безстримно з одного осередка по величезних просторах, в Європі треба щойно з трудом обєднувати сильно зрізничковані

відосередні й надто індивідуальні напрямки. Ця основна прикметна риса заважує й при творенні велепростірного господарства.

Природних меж Європа на сході не має. Здавна прийнята в географії межа— чисто формальна, не дійсна, ні в економічному розумінню, ні щодо культурних, національних, політичних відносин, ні навіть просто з географічного погляду. Уральський хребет і для самих шляхів сполучки куди менша межа й перешкода ніж гори, що відділюють пр. Швецію від Норвегії. По обох сторонах Уралу тягнуться ті самі російські безкраї низи з зовсім подібними географічними ознаками, здавна об'єднані в одній державі та з однаковою в основі економічною системою.

З історичного погляду найбільш реальні дані має те розмежування, що дійсно діяло століттями в середньовіччі, коли вся континентальна Європа від Єспанії по київську державу, з німецьким цісарством в осередку й напрямом експанзії на південний схід аж до Малої Азії, мала крім деякої масовості, що її значно збільшували простори між Балтійським і Чорним морем, також духову суцільність у ранньому християнстві й у боротьбі з азійськими кочовиками. З тією системою були звязані державні, національні й культурні взаємини, економічні ж довго іще, почали й до світової війни її нагадувала. Тільки сьогодні це знову актуальнє.

Майже в усіх проектах щодо майбутньої так чи інакше обєднаної Європи її межі дуже довільні й випадкові. І так пропагована перед кільканадцятьма роками „Паневропа” публіциста Куденгове-Калергі виходила просто й механічно з випадкових границь версайського й ризького міра та обіймала розкинені по всьому світу французькі колонії. В тих межах притягнені механічно до гурту окремі держави, без основного вирішення важких розходжень і суперечностей та глибшого обоснування спільноти, до того ж економічних інтересів, не давало ніяких виглядів на життєздатну спільноту.

Майже всі новіші концепції згідні в одному: до наміченої європейської спільноти не ввійде Англія, бо вона надто тісно звязана з величезними просторами й інтересами своєї імперії за морем. Її особливості острівного та крайнього положення спричиняють не тільки відмінність напрямів у загорничій торгівлі, але й відмінну будову господарства та своєрідні методи, що не відповідають господарці держав на європейськім суходолі. Отже континентальна Європа, але — так писали до 1940 року — без східної частини, бо від західніх кордонів Сowitzького Союзу розтягався вже інший світ, не європейський, а евразійський, з зовсім відмінною господарсько-політичною структурою та із щораз виразнішим пересуванням економічних осередків на схід, до азійської частини. Решта континенталь-

ної; Європи все це велика простором, (4,5 міл. кв. км.) та не зважаючи на далекий дуче розчленування частин і недостачу масовоності, — все ж доволі суцільна.

Сама величина простору, хочби й найсуцільнішого, ще не вистарчає до витворення велепростірного господарства. Широкі географічні рямці мусить виповнити багатий господарський зміст. Отже простори родючих ґрунтів і відповідна сільсько-господарська продукція, поклади корисних копалин і джерела енергії в розмірах, що забезпечують розвиток промисловості, шляхи, що зв'язують поодинокі області, населення що надто рідке, працездатне й купівледатне, здібне до організованого почину. Щойно тоді це не лише географічний, але й господарський велепростір (віршафтліхер Гросравм).

Виповненість простору господарським змістом майже самозрозуміла на наших землях і взагалі в Європі, хоч не всюди в однаковій мірі. Для Європи це основна і прикметна риса. Не так в інших велепросторах, крім хіба Злуч. Держав Півн. Америки. Вже евразійські простори Росії світять прогалинами; тундри на півночі, пустині на півдні і т.п. Півн. Африка з пустинею Сагарою внутрі, Австралія з пустинним ядром, не є ніякими господарськими велепросторами, хоч географічними без сумніву є. Сам великий простір, без тієї безпереривності господарського виповнення, якраз роз-

ділює. Великі віддалі господарських областей від моря і головних шляхів, зокрема між продукційними чи й споживчими осередкамі, здавна були одною з найважливіших економічних проблем Росії. Віддалі між покладами вугілля та заліза не 200—500, але понад 2000 км (Кузнецький басейн — Урал), сильно утруднюють і здорожують продукцію У Злучених Державах при значно шільнішій господарській виповненості простори краще опановані комунікаційними шляхами, зокрема також осередки доповняльної продукції. Проте роздільчий, торговельний апарат обіймає надто велику частину працівників і надто дорогий. Тимчасом назагал не рішують кошти самої продукції, але й продуктів, доставлених на місце споживання, себто разом з перевозом. Тому зосередження великого виробництва в кількох лише осередках не усуває некорисних наслідків великих віддалень. Розбудова шляхів зменшує її, але остаточно не усуває. Зате недостачі добрих доріг, як ось на наших землях, можна зарадити; це питання грошей і техніки, отже не зasadниче. Великі віддалі завсіди ставлять даний простір у менше корисне положення в порівненні з країнами, де віддалення розмірно невеликі.

Близькість усіх чинників продукції, зокрема вугілля, залізної руди та моря дала Англії гі вигоди, що вможливили їй раніший розквіт промисловості та вдержання

високого рівня продукції ще довго тоді, коли в технічному устаткуванні та організаційних методах давно її вже випередили Злучені Держави та Німеччина. Європейські віддалення значно менші ніж по інших континентах; це знову одна з прикметних для Європи географічно-господарських рис.

Чим більші розміри й багатший господарський зміст велепростору, тим звичайно, хоч і не завсіди й не в прямій залежності, сильніші й кращі умовини для економічної доповнельності в його межах. Отже поодинокі частини велепростору мусять мати різноманітні корисні копалини, різні джерела енергії, відмінні напрями промисловості, інші почасти умовини й роди сільсько-господарської продукції, неоднакові продукти взагалі, головно ж інші надвишки понадмісцеве споживання. Лише в таких приблизно передумовинах поодинокі області можуть взаємно доповнятись так, що господарський велепростір матиме забезпечене самостійне існування й дальший розвиток. Не дає того одностайність продукційних умовин і однобічність вирібництва. До того якщо треба ще довозити великі кількості необхідних дібр та доконче вивозити маси інших, вироблених понад власне запотребування, то залежність від світового ринку надто вже велика. Про велепростірне господарство як якусь органічну суцільність тоді не може бути мови, хоч би йшло про

справжній велепростір, увесь обєднаний в одній державі. Бразилія має величезні простори (8,5 міл. в км), урожайні й не без корисних копалин, та великі промислові можливості. Але як досі, вона розвинена дуже однобічно, з нахилом до монокультури; згадати б тільки масову продукцію кави, що її доводиться нерідко палити з недостачі загорянного попиту.

Економічна доповняльність Європи дуже висока. У відношенню до розмірів континенту природні багатства незвичайно значні й різноманітні. Промислові можливості дуже великі й різноманітні, розподіл продукції дуже неоднорідний. Різко можна відрізняти промислову Європу з високою життєвою стопою, але недобірну щодо сільсько-господарських продуктів (Бедарфсевропа) та Європу хліборобську з низькою життєвою стопою, але надвищкову (Ібершусевропа) щодо харчів і корму. Нерівність умовиїв продукції та рівня життя в засаді не шкодить економічній доповняльності в цілому, проте дуже трудно погодити інтереси таких інертивних частин.

Господарська самовистарчальність являється найвищим і досяконалім виявом самостійного існування та розвитку велепростірного господарства. Не йде тут про самовистарчальність примітивного життя з неосвідомленими потребами й дуже низьким життєвим рівнем, що її зустрічаємо у від-

сталих країнах. Чим більший, обєднаний простір, чим різноманітні продукційні умовини поодиноких країн та їхні товарові надвишки, тим краще можна змагати до самовистарчальності в межах велепростору, зберігаючи заспокоєння різноманітних потреб і високий рівень життя. І про що окремій країні й не мріяти, те збірнота взаємно себе доповнюючих країн може до деякої міри у господарськім велепросторі здійснити.

Повна й буквально зрозуміла самовистарчальність на вищім щаблі економічного розвитку — це в практиці радше ідеал ніж дійсність. У ССРС. Союзі поруч зі збільшеною, правда, незалежністю від закордонних ринків дійшло до глибокої примітивізації життя та все одно ще мусіли довозити машини й уладження з-за кордону. В найдосконалішому з існуючих велепростірних господарств, у Злучених Держвах Півн. Америки, все ж недостає деяких дуже важливих сировин, як напр. кавчука, цинку, мангану і тд. Значно більші прогалини в складі природних багатств виявляють інші здійснені почасти чи щойно намічені велепростірні господарства, зокрема континентально-европейське. Замало тут простору, надто скуча основа прохарчування для надто вже густого населення — запевняють противники велепростірницького обєднання. Вони кажуть, що приблизна, частинна тільки самовистарчальність, це, логічно беручи, не є ніяка самовистарчальність, шкода задля неї жертв

і труду. Повна самовистарчальність для Європи недоссяжна. З чисто економічного погляду такі міркування правильні, але тут приходять на увагу ще й інші мотиви.

ПРИЧИНІ Й ПЕРЕДІСТОРІЯ.

Думки про обєднання всієї континентальної Європи в економічну цілість побіч і проти інших континентів виринули щойно після світової війни. Безперечно, з технічного боку впливув на це розвиток шляхів і засобів сполучення, зокрема летунства. Вплинуло теж все більше зацікавлення географією та географічними основами політичного й економічного розвитку (поява геополітики як нової науки, відчування геополітичної та геоекономічної суцільності природних одиниць через випадкові державні граници, „думання континентами” й т. д.). Врешті розірвання, чи бодай сильне обкроєння неоднієї з давніших великорідніх територій та повстання нових, дрібніших держав, зовсім природно насувало думку якогось об'єднання економічного порозуміння понад державні кордони.

Але все те могло діяти в напрямі ще тіснішого економічного зближення поодиноких країн по різних континентах та в дусі дальшої розбудови світового господарства, що саме зasadничо було проти обставлювання окремих народніх господарств митними заборолами. Що розвиток не пішов у напрямі зміцнення світовообмінної системи,

На це склалися інші причини й переміні в економії й політиці.

До світової війни, за більшуючого й уже значного добробуту та свободних під кожним оглядом економічних взаємин в заморськими країнами, господарське становище Європи в світі було незвичайно сильне. В злуці з політичними впливами європейський капітал давав Європі супроти заморських, а значній мірі в ній задовжених країн, дуже вигідні умовини торгівлі, корисні еквіваленти обміну, можливість довозити заморські товари понад розмір європейського вивозу на рахунок відсотків, доходів і т. п.

Користі з міжнародного поділу праці були для передових європейських держав настільки великі, що „оплачувалося” задля них занедбувати розгортання неоднії продукційної можливості в себе, як менше доходіньої. Не одна держава довозила товари, які могла виробити в себе, коли б була собі завдана труду підшукати відповідні сирівці, чи просто урухомити дотичне виробництво. Але якщо це давало на більшу мету менші вигоди, капітали відплівали радше до інших галузей господарства та інших країн, хоч би й за океан. Коли ж наслідком того недорозвитку продукційних можливостей і, розуміється, сильного природнього приросту населення ставало тісно, надвишки населення свободно й легко відплізали до заморя.

З приводу цього постійного руху на-

лення й капіталів зв'язок із заморськими континентами був дуже живий. Відсотки й дивіденди з заморських інвестицій та грошеві посилки емігрантів (ремітенції) грали поважну роль в господарстві населення та в розрахункових білянсах європейських держав. Уесь світ був наче поширенням Європи та полем для європейської експансії. Якесь почуття різкої відмінності, в відношенні до інших континентів, чи хоч би тільки дуже тісної лучності передусім з рештою європейських країн, не могло мати місця в поодиноких державах Європи, зокрема в передових. Розвій господарства тратив органічний зв'язок з власним простором. Сировинна основа промисловості багатьох європейських країн, також підстава прохарчування їхнього населення, повисла в просторах, відділених від Європи океанами.

Після світової війни звязаність Європи із світовим господарством виявляла вже далеко не ті корисні сторінки, навпаки, багато гірші. Світова війна була не лише змаганням між окраїнними та осередніми державами Європи, але й змаганням заморських країн проти європейської переваги взагалі. Небагато засягнені війною заморські країни зміцнили своє господарство, розбудували в неодній ділянці власну промисловість, перебрали почасти в руки й торгівлю. Конкуренція країн з високим економічним розвитком, передусім Злучених

Держав, витискала з успіхом європейський вивіз з багатьох ринків.

Знесиленою та її наслідками Європа втратила значну частину не лише своєї політичної переваги, але й своїх капіталів і господарських позицій у заморських краях. Її передові країни з вірителів стали в великий мірі довжниками й то передусім Злучених Держав. Перед припливом європейських емігрантів Північна Америка, за нею й інші заморські держави, почали замикати свої кордони та заводити щораз дальші обмеження. Позаєвропейські простори почали відокремлюватися супроти Європи.

Випали також з європейських рям східні простори, обєднані в СРСР. Господарські взаємини з ними дуже обмежились в порівнанні до колишніх розмірів. Припинення вивозу збіжжя з житниці Європи, почасти й зменшення румунського збіжевого експорту, приневолювало залишенні на довіз європейські держави тим більше імпортувати з заморських країн. Не так важлива тут різниця в ціні, як те, що за довіз зі Східної Європи вони легко розплачувалися вивозом своїх промислових виробів туди. Між тим промисловий експорт до заморських країн настрапляв на митні перешкоди й фінансові труднощі. Ріст зобовязань у відношенні, напр., до Північної Америки, якій і та уже промислові та інші європейські країни

іки були винні гроші, мусів викликати прикрі економічні і навіть політичні спори.

Погіршені умовини світового господарства викликали в європейських державах тим сильніші заходи для розгорнення і зміцнення внутрішньої краєвої продукції. Самостійність нових держав і зміни границь у багатьох випадках теж спричиняли ріст мит, але одночасно й повстання нових митних перегород. Нові держави розбудовували нові в себе ділянки промислу, щоби досягнути політичну самостійність підтримати якнайбільшою також в економії незалежністю й свободою рухів.

З другої сторони старі промислові держави почали сильніше підтримувати і розгорнати своє сільське господарство також заведенням і підвищкою оборонних мит. Доволі поширеній погляд, що саме той зворот у господарській політиці промислових держав різко обкроїв можливості сільсько - господарського вивозу заморських країн і таким чином започаткував упадок міжнародної торгівлі. Але здається, що той зворот у свою чергу був наслідком зубожіння Європи, що вже не могла своїми капіталами фінансувати в давній мірі торговельних взаємин з аграрними, земорськими країнами.

Участь Європи в світовій торгівлі падала; з кругло 70% у 1890 р. знизилась більше, ніж на 60% перед війною, але тоді це були природні наслідки розвитку також

нових, заморських країн. За дальше десятиліття, саме через світову війну, європейська участь упала майже на 50%. Однак цікаве, що торгівля Європи з іншими континентами зменшилась тільки незначно, зате міжєвропейська торгівля, себто одних європейських країн з іншими, головно промислових з аграрними, впала на 25%.

Постійні підвишки мит та інші труднощі міжнародньої торгівлі, необхідність підписувати все нові торговельні договори, які все одно не мали виглядів удержанатись хоч трохи довший час без змін, деяка схожість умов і зокрема також клопотів — усе те викликало щораз нові спроби порозуміння між європейськими державами, тим більше, що саме міжєвропейська торгівля потерпіла найсильніше. Однаке ніяк не вдавалося узгіднити розбіжності. Безконечна черга світових економічних нарад і конференцій практично нічого не давала крім хіба зрозуміння, що далі так не може залишитись. Зродилися спроби обласніх порозумінь, себто між державами географічно собі близькими, з подібними господарськими умовинами, або з продукційними можливостями, що себе взаємно доповняли. Такі держави признавали собі взаємно виїмкові, корисніші умовини торгівлі, зокрема т. зв. преференційні митні ставки, нижчі, ніж у відношенню до інших держав. В цім звороті в митній та взагалі в торговельній політиці проявляються вже г

первні, ішо їх розбудовує ширше й поглиблює концепція велепростірного господарства: узгіднення напрямів господарства з даними простору, огляди на географічні звязки та на доповняльність сумежних земель. Цій концепції недоставало ще твердої ідейної підбудови та розмаху, але й так уже ці спроби обласних порозумінь перечили пануючій системі міжнародних господарських взаємин. Ідеї світового господарства найкраще відповідала система свободної торгівлі без митних обмежень поміж державами. На світовому ринку, всюди, в усіх країнах, усі господарські одиниці поставлені нарівні, і то на всіх внутрішніх ринках.

Коли ж на місце свободної торгівлі прийшла щораз складніша система охоронних мит і між внутрекраєвими та заграницьними доставами потягнено гостру різницю, то все ж зберігалася бодай рівність трактування всіх чужих держав. Усі вони щодо висоти лише були в зasadі рівно поставлені, були в однаковій мірі обтяжені митами. В усіх важніших торговельних договорах панувала „умова найвищого сприяння” (Мейстбегінштігунгсклявзель). Згідно з цією умовиною особливі вигоди, зокрема митні полекші, що їх дотична держава признала якісь іншій, автоматично належались також усім іншим державам, з якими перша стояла в договірних взаєминах. Признаючи особливі вигоди одному

Окремому контрагентові вона правдоподібно одержувала від нього якусь реальну противартість, але інші вже давати не мусіли ніякої рівновартості, їм дотичні вигоди припадали даром.

Різно можна оцінювати „умову найвищого сприяння”, що грава постійно таку важну роль в давніших торговельних договорах. З погляду системи світового господарства в цілому вона мабуть мала дуже додатне значіння. Однаке певна річ, що вона відповідає саме тільки лібералістичному розумінню міжнародньообмінних взаємин, що зasadничо виключає митні преференції та що зводила на ніщо обласні порозуміння.

Ті спроби розбилися об конечність договорюватися також з позаевропейськими краями чи й з такими в Європі, як Франція й Англія, що їхній політичній перевазі далеко не відповідало економічне зацікавлення в європейських справах. У Лізі Націй рішали представники заморських країн про внутрішні справи Європи, на пр., про долю національних меншин. В економічній ділянці тим сильніше давалося відчувати втручання позаевропейських сил. Звязаність з рештою світа виявляла європейським країнам далі вже тільки свою негативну сторінку, що й веліло їм шукати розвязки в утворенні якоїсь всеобіймаючої економічної спільноти європейських сил -- велепростірного господарства.

ТРУДНІ ПОЧАТКИ Й НОВА ІДЕОЛОГІЯ.

Між безкрайм світового господарства, що в них розливалася кожна спроба допомоги своєрідним європейським потребам, та між вузькими барієрами митної охорони, що протиставилися кожній широкій розвязці, економічна думка шукала виходу в ідеї велепростірного обєднання європейських народніх господарств. Вона мала перед очима декілька прикладів велепростірного господарства і змогу відчути економічну міць таких могутніх організмів. Але в передумовах і в будові тих вповані чи єслій частинкою зорганізованих велепросторів є великі різниці в порівнанні до наміченого континентально-європейського, зокрема в ділянці державно - політичного укладу. Під державно - політичним оглядом велепростори бувають однодержавні, коли ввесь простір займає одна тільки держава. Коли ж у межах велепростору кілька чи більше держав, то він збірно-державний. У першому випадку однодержавності організованість господарського велепростору обхоплена приблизно організацією дотичної держави. Правда, в такій величезній державі, зокрема, коли вона обіймає не один, а багато народів, питання господарської організації куди складніші, ніж у нормальній (щодо простору) державі. Все ж в цьому випадку не вириняє зasadниче нова й своєрідна проблема. Зате

велепростірне господарство збірно-тимчасового типу досі ніде ще не здійснене й стаєТЬ організаторів перед зовсім новими й важкими завданнями.

Класичним прикладом однодержавного вслепростірного господарства є Злучені Держави Півн. Америки. Крім природних багатств, тут і населення підприємчive, і з високою життєвою стопою, і незвичайно тут єдність у господарці та політиці, і одностайність в ідеології та світогляді. Федеративна форма ні трохи не відбирає Злученим Державам ні однодержавного характеру, ні вирівнаності. Почекерез федерацівність зверхніх форм однодержавним був евразійський велепростір Совітського Союзу. Одностайність надавала йому одноцільна господарська й соціальна державна політика. Обидва однодержавні велепростори одночасно супер-континентальні в протилежності до велепросторів океанічного типу.

Британська імперія — це найбільший велепростір світу, але несуцільний, одночасно океанічний. Поодинокі частини розкинені по різних континентах та островах і об'єднані лише так довго океанами, доки на них має перевагу англійська флота. Можна сумніватися, чи тут загалом може бути мова про природний велепростір та чи відмінність положення, географічної пріналежності й природно-географічних умов не виявляться згодом сильнішими, ніж

об'єднальні чинники. Вони в першу чергу політичні, та не можна уважати британську імперію за однодержавний організм. Надто велику незалежність мають фактично подінокі домінії і формально надто підкреслений чисто договірний зв'язок між ними.

В напрямі витворення суцільного велепростірного господарства пішла британська імперія тільки недавно, хоч думки про це й політичні програми виринали вже з початком ХХ. ст. Порозуміння в Отаві в р. 1932 виявило велику зміну економічних відносин, коли й найбільша прихильниця свободного міжнародного обміну й світового господарства — Англія звязалася гісніше зі своїми домініями за допомогою преференційних мит. Таким чином повстало велепростірне господарство, відмежоване назовні спільним митним кордоном, знутрі сперте на доповняльноті поодиноких країн. Проте існують митні граници й між Англією та домініями, тільки преференційні, нижчі в порівнанні з зовнішніми, цебто для інших держав.

До океанічного типу належить також японський велепростір у Сх. Азії. Однак складозі частини цього ще невикінченого комплексу вже згуртовані довкола внутрішнього японського моря. Щораз більша участь областей на суходолі (Корея, Манджу-куо, Внутрішня Монголія) перевуває японський велепростір до типу міша-

них, континентально - морських. Сюди, але в іншому відношенні, належать держави з континентальним матірним пнем і з великими посіlostями за морем, як ось Франція з Півн. Африкою та з колоніями. На творення велепростірного господарства Франція ніколи поважно не спромоглася, Японія йде в тому напрямі, але перше мусіла б іще збройно обєднати велепростір. Ніодин з тих велепросторів не відповідає наміченому європейському й не може бути для нього зразком.

Питання господарської суцільності європейського велепростору незвичайно ускладнює його збірно-державний характер. Старі національні держави на прадідівських землях не можна порівнювати з бритійськими домініями на колоніальній землі. До того домінії дійшли до незалежності щойно недавно. Не можна також порівнювати культурно - світоглядових звязків, що обєднують англо-саксонський світ, з майже несамовитою силою в сuto національно наставлених держав континентальної Європи.

В останніх мусіла б витворитись спільна ідеологія, бо тільки вона може обєднати розходження й суперечності. Чисто господарські інтереси бувають надто вузькі й надто звязані з цією чи іншою групою, може й зі шкодою для інших.

Між державами й націями мусить запанувати взаємне довір'я, почуття спільно-

ти, деяка протиставність до інших велепросторів, їхньої економічної системи, політики й духовості, зрозуміння тісного обєднання всієї континентальної Європи. Всі такі психологічні основи тривкої спільноти можуть вповні розвинутися щойно на тлі великих подій, що рішають про долю всіх учасників. Але вони можуть назрівати лише в світлі нових ідей та переоцінки вартостей, у даному випадку в ділянці економії та політики. Доки не прийшло до такої переоцінки, європейські велепростірницькі думки, зроджені з біди й слабости, животіли доволі нерішуче й компромісово.

Ці міркування безперечно зовсім правильні. Велепростірне господарство дає низку реальних користей. Передусім поширяє межі вільної, безмитної обміни з території окремих держав на ввесь економічно обєднаний велепростір. Відпадає повінь торговельних договорів та вічних їх змін, безліч митних ставок і т. д. Для продукції підприємств відкривається широкий ринок, бережений перед конкуренцією посторонніх країн митними кордонами велепростору. Виплачується виробництво в великих розмірах, яке нормально дешевше, ніж по менших фабриках. Поміж поодинокими підприємствами й ділянками промисловості настане доцільне розміщення, поділ праці, спеціалізація, взаємна доповнільність, також зосередження, щоб зайво не мати продукції тих самих виробів у

різних місцях та щоб не доходило до надпродукції. Відповідні заходи в цьому напрямі та поширення ринків збуту вплинуть на кон'юнктuru і т. д.

Всі такі аргументи можна б висунути також в ім'я світового господарства й вільної міжнародної обміни. Як реакція на повоєнні митні перегороди і т. п., вони мають багато за собою, але не дають нічого засадничого нового. Переносять тільки систему світового господарства до вужчих меж самої Європи. Як перехідний стан до відновлення всесвітнього господарства — це зовсім раціональне. Тільки сама ця кінцева мета вже не манила ні досадністю, ні навіть доцільністю. Якщо вже не світове господарство, то тим більше не його зменшено видання.

Своєрідніше звучить дальший аргумент у користь велепростірного обєднання, що становище європейської збірноти зміцниться проти інших велепростірних господарств, зокрема при торговельних переговорах. Але й це живцем перейняте із щоденних торгів і суперечок за кожну з безлічі митних ставок у розрітій митними кордонами повоєнній Європі.

Важкі економічні проблеми після світової війни не находили розвязки в старій системі господарської та політичної думки. Найкращі на погляд, може самі собою і дійсно раціональні, економічні порали й пляни безсильно розбивалися об опір

літики переважної більшості держав. Годі думати про якесь масове оту́піння керманічів державної політики повоєнної доби Очевидно, зайдли основні переміни в життєвих умовинах народів і держав, так що розумні й доцільні для давніших відносин економічні порядки вже не відповідали основним потребам життя й розвитку національних спільнот. Прийшов час на основну перевірку відношення економії до політики, цебто завдання й місця господарства в цілості національного буття. Цю перевірку зробив в Німеччині націонал-соціалізм.

Старий, лібералістичний світогляд ставив господарство, як окрему ділянку, з власною закономірністю. Згідно з класичними поглядами держава повинна як найменше втручатися до господарської діяльності. Правда, в новіших часах це траплялося щораз частіше — щораз сильніше, але це вважали за щось все таки виїмкове — майже ненормальне.

На всякий випадок економічна політика держави могла мати тільки одну мету — збільшення продуктивності й піднесення матеріального добробуту отже чисто господарську мету. В переведенні обовязувала в усій ділянці господарства „економічна засада”, з якнайменшими коштами досягти якнайбільший господарський вислід, отже якнайвища — в матеріальному розумінню — господарність.

Німецький націонал-соціалізм усунув надто свободну індивідуалістичну господарку та підпорядкував інтереси одиниць оглядам на добро цілості, народної спільноти. В кермованій господарці терпав координуючий зусилля та ініціативу господарських одиниць в інтересі тієї цілості, але не тільки в матеріальнім інтересі.

Здійснення господарських вимог — не самоціль. Господарство є тільки засобом для досягнення вищих цілей: світоглядових, релігійних, етичних, політичних — передусім для забезпечення незалежності й самостійного розвитку. Підпорядкованість господарства політиці не треба розуміти так, що господарські установи є фінансовим джерелом для зміцнення тих чи інших партій або що кожний „політик” має встравати в господарство й порядкувати фрахівцями. В політичному веденні зосереджуються всі потреби й вимоги національного буття й розвитку.

Економічна політика держави має так керувати господарською діяльністю, щоб відповідно організуване господарство служило винним і загальнишими цілям нації, зокрема ж забезпеченю її існування та розвитку.

Світова війна доказала Німеччині, що її звязаність із світовим господарством і далекодіуча залежність щодо харчів і сировин не відповідала вимогам забезпечення життя й свободи нації в зударі з економіко-

мічно вигідніше поставленим противником. Відтіля зворот від міжнароднообмінної системи поділу праці до розрахунку на власні сили, від світового господарства до органічно побудованого на власнім життєвім просторі (Лебенсраум, життє-простір).

Новітнє розуміння автаркії в дусі підпорядкованості чисто господарських моментів вищим, загальнішим цілям та розуміння міждержавних господарських взаємин, як лише доповнення власної економії в межах органічно даного вселеністору — ось та нова ідеологічна й реальна основа німецьких зусиль за вселеністорне господарство континентальної Європи.

НОВІТНЄ РОЗУМІННЯ АВТАРКІЇ.

Автаркія — давнє відоме поняття і давнє гасло економічної політики. Вона означає самовистарчальність, це бто заспокоєння всіх господарських потреб населення і вимог економічного розвитку засобами й силами власної країни без піякого в основі доповнення торгівлєю з іншими державами. Господарське відокремлення може потягнути за собою подібну відірваність від зовнішнього світу і в інших долях життя. Автаркія — каже здобно один із противників (Роміє) — це система, при якій держава уявляє собі, що не тільки збереже існування, але ще й розвинеться та виросте на силі, коли відокремиться від

інших держав. Така держава мусіла б вдovolитися можливостями її засобами, що їх дає одна тільки країна, одні природні умовини, одно населення, одні технічні, наукові чи взагалі духові почини, які є в розпорядженні її політичної влади.

З чисто господарського погляду автаркія була б доцільна лише тоді, коли б відмежування від інших держав могло вести до такої інтенсивної розбудови краєвого господарства, яка дала б більші користі, ніж при міжнародньообмінній системі поділу праці. Охоронні мита здорожують довжений товар, але згодом розвивається власна продукція і виробляє товар часто з кориснішим у ціlostі вислідом для народного господарства. Проте порівнання з охоронним митом далеко не вичерпує впливу автаркії, якщо вона переведена вповні й послідовно. Коли в країні недостає важких сировин, ніяка інтенсифікація господарської чинності їх не заступить, якщо не винайдуть підмінки. Такі винаходи — річ доволі виїмкова, тоді, як відсутність бодай частини з найважніших сирізців у цій чи іншій країні — загальне.

Новітні автаркісти вповні свідомі того, що вибирають дорожчий шлях: „Автаркія коштує... більше, ніж світова обмінна система, подібно до того, як митна охорона коштує більше, ніж свободна торгівля; це настільки очевидне, що шкода зайвих слів

на докази" (Касаліні). Отже висновок: автаркія дорожча, значить недоцільна, важна лише доти, доки її розуміння чисто господарське та її мета залишається тільки економічна — вдоволити матеріальні потреби країни ціною якнайменших витрат.

За якнайбільшу самовистарчальність були в старовину філософи, що були одночасно до деякої міри й економістами. Аристотель заявляється більше за первісну замкненість домашніх господарств, Платон — за міжнародній поділ праці, але в зв'язку з обмеженнями й державним кермуванням зовнішньої торгівлі (обидва з причин соціальних і етичних: люксус, зріст маєткових різниць, творення соціальних кляс і т. п.). І Тома з Аквіну, найбільший філософ християнського середньовіччя, хоч наближався може більше до Аристотеля, розумів вигоди міжнародної торгівлі. Проте був зasadничо проти неї во імя релігійно-етичного ідеалу, що надавав зміст і напрям для всього тодішнього життя.

Те підпорядковування чисто господарських міркувань доцільності понадекономічним,вищим оглядам зникло в добі розмаху капіталістичної доби з її чисто економічним раціоналізмом і експанзивною вдачею. До автаркії капіталізм мусів ставитись вороже. Сьогодні вертається вона назад, але вже не з оглядів на етику. Цілість

життєвих інтересів народу знаходить свій зосереджений вираз у політичній спільноті. Підпорядкування чисто господарських моментів знову зміняє погляд на автаркію, але зміняє й само її розуміння.

Завдання господарства щодо забезпеки існування й незалежності нації-держави на випадок війни -- сильно підкреслюють німецькі речники автаркійних, велепростірницьких напрямків:

„Справжнє народне господарство... це завсіди боєготове господарство (вергафте Віртшафт). Це — не якийсь собі інтерес на гроші й дрібняки, а питання духовости. Його найперша ціль — не якнайбільша господарність і найвища заробітна платня за всяку ціну... а виконання господарського обовязку боєготовості: забезпека життєвих і розвоєвих сил народу та його життєпростору господарськими засобами... Тільки після виконання цього військового обовязку, а саме забезпеки свободного постачання сирівцями й харчами, бо тільки одно з другим дає економічну свободу, — тільки тоді безумовним наказом стає якнайвища господарність у виборі продукційних і торговельних засобів. Тільки з хвилиною виконання військового обовязку починається господарський обовязок, цебто підбір найраціональніших способів у виробництві й торгівлі” (Дайц).

Саме огляд на військову забезпеченість

спричинив рішальний зворот у німецькій господарській політиці. Міжнародній поділ праці міг бути дуже добрий за мирних часів із мирними виглядами на майбутність. На випадок міжнародних спорів і війни колишня економічна система не за-безпечувала Німеччині відповідного довозу харчів і сировин. Коли б усі держави в подібній мірі були залишені на взаємний довіз і так само загрожені, було б пів біди. Але так не є, і корисне положення Англії та її морська сила давала їй при міжнародньо-обмінній системі такі вигоди й таку незалежність, що можна було з деякими перевільщенням казати: міжнародньо - обмінна система для Англії — заразом автаркія. Але тільки для Англії. Для Німеччини, навпаки, загроженість шляхів довозу й постачання була спонукою виробляти якнайбільшу кількість найважніших дібр у себе дома, в найближчім, військово незагроженім сусідстві. Німеччина покинула систему світового господарства, коли дальша в ній участь загрожувала її безпеку й боєготовість, та перейшла в зasadі до автаркійного ладу.

Отже рішальний мотив того звороту в німецькій господарській політиці не був економічного порядку. Мова не про повну самовистарчальність, як щось само собою бажане і самоціль. Не виключає вона також усякого довозу, а тільки той, що міг би бути припинений в рішальній хвилині, перед-

усім у хвилині воєнних ізпружень та був би одночасно такий важкий, що його відпад міг би спричинити ослаблення оборонної здатності країни. Тому необхідні речі слід виробляти дома.

„Бо лише тоді, коли залізний резервовий запас харчів і кормів... та залізний запас промислових сировин, що разом за- безпечують народ перед капітуляцією в випадку бойкоту чи блокади, виробляється відповідно до цього вимірювання. Але сила має забезпечене запілля завдяки та- кій вояцькій поставі господарства та може сгравді дати захист життєвому простороз- нації”. (Дайц).

„Добра, потрібні для заспокоєння тих потреб, що... стали життєво необхідними, мусить постачати власний життєви і про- стір і то так, щоб... не могла виринути за- гроза їх перервання” (Бे́рггендлєр). Інші добра, не такі необхідні, можна й слід набувасти шляхом міжнародної обміни, коли це виходить корисніше. Можна б набувати і ті найосновніші добра, коли достава їх випадок війни ворогом незагрожена, але ця достава мусить бути забезпечена також тривким звязком дотичних країн, не тільки з чисто військового боку.

„Добра, конечні для життя з суб'єктивного погляду й тоді недосяжні, коли до- ступність узaleжнена від деяких умовин, на які не можна пристати... Договори може-

корисно підписувати лише той, хто міг би обйтись і без договору. Та це в господарських відносинах можливе тільки тоді, коли заспокоєння найконечніших потреб забезпечене й без договору. В кожнім іншім випадку йде не про угоду, лише "пр

диктат" (Берггендлєр).

Отже при цім новім, „політичнім” розумінні автаркії не йде про повну самовистарчальність — ні як про самоціль, ні як про щось досяжне. Тому конечна така організація господарства, щоб усі основні й найконечніші потреби народу й держави знаходили тривке заспокоєння в повній безпеці та без нараження незалежності. Щойно тоді політична суверенність національної держави одержує також економічний зміст.

Здобуття якнайбільшої незалежності від посторонніх чинників вимагає саме дуже енергійних і творчих зусиль і, з природи речі, буває звязане з розмахом і навіть підвищеним життєвим рівнем, хочби задля збільшення виконності населення. До того ж психологічно не підходить назва самовистарчальності, що зокрема з німецької мові (Зельбстгенігзамктай) викликає уяву вдоволення малим і даним та обмеження життєвих вимог і творчого розгону, придущеності активності й поривів, засвоюючи, якщо не обниження життєвого рівня, отже чогось негативного. Тому політичне

розуміння автаркії означають терміном „національне Зельbstfertilzorgung” (національне самопостачання), це то національне самовизначення в лілянці постачання, чи взагалі господарства.

У звязку з тим є голоси проти вживання назви „автаркія”, що ніби вже звязана з ненадто приємливим розумінням повної самовистарчальності. Правильніше було б — „автархія”, бо йде саме про ту самовизначальність. В українській мові можна залишити стару назву „автаркія”, але в новітнім політичнім розумінні економічної самовизначальністи. Можна, бо та стовідсоткова самовистарчальність — явище надто виймкове.

Забезпека хочби лише найпотрібнішими добрами у власній країні веде до деякого здороження в порівнанні з міжнародним обміном. „Це вимагає більше праці жертв, бо, очевидо, довіз не одного товару з інших частин світу нераз буває дешевший, ніж власний виріб у своїй країні. Але ці жертви конечні. Бо що тут заощадимо в грошах, то одного дня доведеться доплатити кровю” (Дайц).

Автаркізація — означає поза певну межу зрост коштів, якщо не зменшене задовільнення потреб. Поки цього вимагають загальніші інтереси національної спільноти, треба з тим погоджуватись. Коли ж це настільки нарушує господарність, що далі вже

не веде до зміцнення безпеки й збройності, а навпаки, ослаблює її умовини, то дальша автаркізація суперечила б меті, для якої саме держава виокремилася з міжнародної обмінної системи (Предель). По досягненні загальніших цілей дальша автаркізація була б суперечністю збільшенню народного добробуту.

В одній нормальних розмірів країні надто важко здійснити не то повну самовистарчальність, а й ті найосновніші передумовини автаркії в розумінні екочомічної самовизначальності. Відтіля змагання доповнити їх військово й політично безпечними господарськими звязками з іншими країнами та обєднатись з ними в автаркій ہے велепростірне господарство в данім випадку — континентальної Європи.

НОВІ НАПРЯМКИ ЗОВНІТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.

В державі, що змагала б до повної самовистарчальноти, закордонна торгівля грава б дуже незначну роль. Однаке таке відокремлення від світа, німецький націонал-соціалізмуважав неприроднім і загрозливим. „Держава повинна ...старатися досягти лише такого ступеня самоостачальноти, який ще можна назвати органічно здоровим, себто мати свідомість, що кожне перебільшення мусіло б виявитися так само шкідливим, як кожне недотягнення. Господарська політика спрямована всеціло

на самовистарчальність, неминуче довела б господарський організм до завмертя, бо найважніша передумовина всякого господарського розвитку — це постійний зв'язок з зовнішнім світом" (Шрайбер).

Новітнє, розуміння автаркії ні троха не виключає оживленої торгівлі з іншими країнами. Навпаки, прихильники цього напрямку — це одночасно речники ширшої роздрібної закордонної торгівлі, правда, відповідно кермованої в інтересі національної спільноти та не в кожній ділянці. І так з обсягу закордонних торговельних оборотів відпадають добра, конечні до заспокоєння найосновніших потреб. Годі визначити точні межі тієї ділянки. „Найконечніші добра мусить постачати для щораз то густішого населення його власний життєвий простір. Не слід ототожнювати їх з мінімум ефективності, такий рівень не вистарчав би до задоволення європейського народу, але й не можна рівняти їх з дійсно досягненою чи бажаною життєвою стопою". (Берггенштадер).

„Націонал-соціялісти вповні свідомі, що життєвий рівень народу, якщо б мав основуватися тільки на власній харчевій та сировцевій базі, був би на стільки низький, що не давав би змоги вдержати виконність на сучасній висоті, тоді, як саме завдяки їй народ подійніше свою життєву стопу..."

„Тільки шляхом доцільно продуманої обміни, від одного народного господар-

ства до другого, може піднести життєва стопа народу понад рівень, на який дозволяє власна вузька скиба та ще до того техніка. Цю національну систему з автаркією прохарчування й сировин з одного боку та з якнайширшою закордонною торгівлею, що цю автаркію доповнює, але не ні-вечить — з другого боку, націонал соціалісти називають, національною господаркою (Фелькіш авсгеріхтете Віртшафт) Отже власний ґрунт мусить забезпечити народові головно економічну свободу; зовнішня ж торгівля — забезпечити високу життєву стопу" ... (Дайц).

„Автаркія неозначає замкнення границь у господарсько-політичнім відношенні, тільки радше розрізнення потреб населення з військово-політичного становища: довозити тільки те, без чого на випадок біди можна й обійтись; якщо вже треба довозити й ті найконечніші добра, то їх слід громадити на складі". (Дайц). Довозити слід, доки є можливість, і ті сировини чи й вироби, що дуже необхідні й їх виробляють у краю, якщо доцільно щадити власні запаси на випадок майбутньої війни. (Берггендлєр). Дуже можливо, що з подібних міркувань, Англія довозила постійно залізну руду з заграниці, хоч має багато власної.

В порівнанню з добою лібералістичної економії те основне обмеження ваги закордонної торгівлі лише до доповняльної ролі, велика й зasadнича зміна. З того виплива-

ють і дальші різниці. Лібералізм керувався майже виключно матеріальними вигодами та перецінював хвилеві, головно користі щодо цін; в осередку всіх торговельних міркувань стояла ціна як регулятор ринку. Перед вели купці й перевагу мала купецька психологія. Краєве господарство було залежне від зовнішньої торгівлі та від вагань світової конюнктури. Надто вільна ініціатива одиниць вела до гострої, конкуренційної боротьби й непорозумінь поміж державами. В торговельній політиці панували імперіялістичні напрямки.

Підпорядкування економії понадгосподарським цілям у націонал-соціалізмі каже нераз і в закордонній торговельній політиці не дивитися виключно на матеріальну сторінку. Може вимагати закупу продуктів у країні, з якого бажані добре політичні взаємини, хоч би ці продукти якісно не дірівнювали товарові з якоєю іншої, політично байдужої держави, чи хоч би навіть треба було дорожче за них заплатити. Прикладом може тут бути аграрна продукція східніх і південньо-східніх держав Європи, яка щодо якости й ціни сильно загрожена американською конкуренцією. Франція не змогла помогти своїм політичним приятелям щодо збути; між політичними симпатіями й господарськими можливостями в цій площині були великі розходження. Англія воліла купувати дешевіше збіжжя заморських країн, з якими, зрештою, була в тісних го-

сподарських, почасти й політичних взаєминах. Зате Німеччина спромагалась купувати всі сільсько-господарські надвишки тих європейських країн не лише тому, що могла їх потребувати, але й з інших причин, частинно й позаекономічних, на всякий випадок згідно зі своїми основними поглядами на закордонну торговельну політику.

Немає тут рішати ціна, зокрема не хвилява вигода. Закордонна торгівля має давати тривке доповнення краєвій продукції, забезпечувати одностайно вищий життєвий рівень. Тривкі взаємини поміж дотичними країнами дозволяють ширше розвинути в бажанім напрямі продукцію товарів, призначених на вивіз. Певність, що й у майбутності збут до взаємницької країни забезпечений, уможливлює також значні поміщення капіталу в дотичні виробничі галузі. Одностайність розвитку й розширення продукції спричиняються з часом сильно до здешевлення виробів.

Основні зміни зайдуть також у змісті й направленах торговельних договорів. Колись це були по суті митні договори й розмірно мало звертали увагу на інші питання ніж митні ставки і т. п. Національна господарська політика звертає увагу не стільки на мита, як на загальні економічні умовини. Буває, що сторони договоруються й про введення нових продукцій для взаємного вивозу та заздалегідь про ціну, що ніколи раніше не бувало предметом договору.

Високі охоронні мита приневолювали наставлені на вивіз краї, зокрема слабше на світовому ринку поставлені аграрні країни знижувати ціни, іноді нижче власних коштів, щоби все ж могли суперничати з краївими цінами держав, що довозили ці товари. Мита діяли тут до деякої міри наче данини, накладані довізником на експортуючі країни. За те національно-соціалістична політика закордонної торгівлі виходить від власної краєвої німецької ціни, і платить експортерам напр. аграрним державам Балкану ціни понад рівень світового ринку.

Усунення митного здирства є незвичайно важним кроком до оздоровлення міжнародних обмінних взаємин; робить їх справедливішими. Розуміється, що вілпадає тут самочинно дампінг. Продавати свої вироби закордоном нижче власних коштів чи власних внутрішніх, краївих цін не тільки в зараді ненормальне, але й у практиці стає некорисне й зайве. Ціна перестає бути регулятором ринку. Зате може бути висловом обмінного, господарського чи й політичного відношення сил дотичних країн.

Мита в системі кермованої національності господарки не грають вже тої панівної ролі, що давніше. Давніше, зокрема перед світовою війною, осередньою точкою митних договірів і взагалі міжнародної торговельної політики було питання: свободна торгівля чи митна охоронна? Між крайніми тезами бували й різні компроміси. В повоєнній

добі, коли вже, очевидно, засада митної оборони рахувалася панівною, в огнищі переговорів і догід, стояло питання: митна рівність чи диференціяція мит? Себто чи для всіх держав контрагентів мали бути однаково високі мита, чи для одних вищі, для інших нижчі, залежно від конкретних взаємин. Висловом цих зasad була з одного боку умова найвищого упривилеєння, з другого митна преференція.

Прикметною хоч і не обовязковою ознакою при признаванні преференційних мит буває те, що при митній рівності тісніші чи взагалі взаємини з дотичною державою не були б можливі, якщо її вивіз не міг би конкурувати на рівних умовах з посторонніми державами, напр. балканське збіжжя з американським. Таким чином преференція не тільки формально перечить міжнародно-обмінній системі поділу праці з її вимогою митної рівності. Купують не там, де найдешевше, підтримують країну ніби менше виконну, дозволяють їй поширити продукцію понад давніші розміри. Становище держав конкурентів ослаблене ж не інакше, коли б на їхній вивіз наложили особливо високе мито. На світовому ринку теж почали відбиватися те зміцнення й те ослаблення, коли держава, що користає з цінових вигід преференції, може туди кинути дешевші вивозові надвишки.

Преференції є зasadничо ідеальними й

позитивними щойно при деякім господарськім обєдненні географічно близьких земель, найкраще ніби в велепростірнє господарство. Але тут вже мито не грає цієї рішуючої ролі, бо її не грає вже ціна товару. Кермованій господарці та доповняльному характерові, закордонної торгівлі відповідає краще кількісне означення довозів і вивозів. Країна потребує напр. стільки то збіжжя; ця скількість мусить бути тривко забезпечена довготерміновим договором. Але довіз не має бути більший ніж ця кількість, бо впливав би некорисно на внутрішню, краєву продукцію.

Контингенти набирають зовсім іншого, зasadничого значіння в новій економії тоді, як давніше були побічним засобом обмежувати неорганічно довози, коли митні заборола не вистарчали. Взагалі крім митного велику роль по війні грав алміністраційний протекціонізм з безліччю заборон, різної висоти перевозових тариф і т.д. Контингенти були тоді засобом дошкулити контрагентам, предметом жалоб і невдовolenня експортових фірм, нагодою до протеґування одних на некористь інших, напр. національних меншин і под. В новім економічнім ладі це природні й органічні засоби.

Контроль держави над закордонною торгівлею, в кермованій господарці власне самозрозуміла, теж перебула цю переоцінку. Тривкість і вирівнаність господарських

взаємин вимагає довозити з тих країн, куди йде вивіз. Торговельні взаємини можуть здаватися в окремих випадках некорисними, проте нонадекономічна, найчастіше політична рација може їх вимагати. Навнаки, корисний на око вивіз може підриває майбутні постійні взаємини, або йде в розріз з політичними напрямами. Над усіми такими моментами одиниця не має перегляду й не завсіди здібна поставити загальні інтереси вище своїх приватних.

Закордонна торговельна політика виявляє зворот від засобів прикметних для свободно конюнктуральних взаємин усіх держав з усіми, до метод, що краще відповідає поглибленні тривких господарських взаємин між близькими собі країнами, передусім географічно.

Цей зворот лежить на підліку до велепростірних обєднань.

ЕКОНОМІЧНА СТОРІНКА ОБЄДНАННЯ.

Чисто економічні міркування не давали рішучого висновку за обєднання Європи у велепростірне господарство. Виявляли наявність загальних для цього передумов з часу світової війни й деяких намагань у цьому напрямі але заразом і важливі нерешкоди. Нерівність господарських інтересів, зокрема між аграрними та промисловими державами, здавалось, не находила розвязки. Загально ж годі було розвіяти погляд, що все одні Європі ніяк не

досягти повної господарської самовистарчальності. Отже ніби затрачався всякий змисл обєднання, що як не як вимагало би жертв.

Рішальну зміну внесло тут щойно новітнє розуміння автаркії з підпорядкуванням господарства понадекономічним цілям та націонал-соціалістичний погляд на доповняльну лише ролю закордонної торгівлі з підкресленням тривкості й пляновості органічних господарських взаємин.

„Ідея велепростірного господарства... обєднує в собі думку міжнародньообмінного поділу праці та самовистарчальності, це синтеза, але не компроміс між тими двома напрямками; з кожним з них окремо має і щодо передумовин, і щодо цілей мало спільнотного та змагає до зовсім іншого порядку у взаєминах між поодинокими народніми господарствами” (Штравх).

Зокрема не є це перехідна форма від автаркії в межах однієї держави до свободнообмінного поділу праці в світовім мірилі. Коли йде лише про те, щоби, задля неможливості загального вирішення, бодай у вужчих межах кількох держав здійснити безмитно-вільну обміну, то з велепростірним господарством це мало би тільки зовнішню подібність, але з зовсім відмінним наставленням і змістом.

Велепростірне обєднання виходить від підставової автаркії кожної окремої країни, отже від оглядів на внутрішній ринок.

Поодинокі держави не мають зrікатися обороною внутрішнього ринку, але навпаки якнайширше розбудувати цей ринок як природну основу своєї економічної життєздатності. Розширення ринку поза державні граници не має йти самочинно. Тільки надвишки продукції понад краївий попит та додаткові, незаспокоєні внутрі потреби мають виходити на ширший ринок між державних взаємин, і то передусім у межах господарського велепростору.

„Європейське запотребування конечно слід покривати в першу чергу в Європі.. Через відповідну торговельну політику й пропаганду треба збудити в Європі свідомість, що насамперед доконче зміцнити внутрішню торгівлю континентально-європейського велепростору вичерпанням усіх можливостей... Цойно потім народні господарства континентально-європейського велепростору можуть вступати в товарний обмін з іншими велепросторами... (Дайц). Іншими словами, зовнішня торговельна політика європейських країн мусить сріентуватись географічно (равмгебунден — називає це Грефель), себто в першу чергу й переважно тільки на європейський велопростір.

В початках велепростірницької думки підкреслювали головно саме цю тільки орієнтованість закордонної торговлі: „Поняття „велепростірне господарство“ належить до ділянки закордонної господарської

чи закордонної торгово-розвиненої політики. Щоб зясувати собі це поняття, слід доцільно виходити зі зрозуміння велепростірного господарства (Гросравмвіртшафт), як засобу закордонної, торгово-розвиненої політики".... (Тілє). Сьогодні таке розуміння велепростірного господарства разило би також неновністю й маловажністю.

Економічне співжиття в межах велепростору вимагає передусім тривкості взаємин, себто договорів, підписаних на довгий час, далі поглиблення всіх ділянок господарства. „Торговельний договір у національно - органічнім розумінні має впорядковувати цілість народно - господарських відносин з взаїмного порозуміння тих держав, що... готові творити органічні господарські збірноти велепростірницької вдачі з метою досягти цим шляхом тривких і корисних наслідків для економічного розвитку всіх дотичних країн. Порозуміння з посторонніми державами... краще називати тільки торговельними чи господарськими договорами”. (Шрайбер). Вони, очевидно, не засягатимуть так у глибину господарського буття європейських країн, як ті основні, довгочасові господарські договори внутрі велепростору.

У велепростірному господарстві країни залишенні в першу чергу взаємно на себе й мають доповнюватися так, щоб усі найосновніші добра вироблялися в межах велепростору.

простору, але й усі вироблені нашли в його межах збут. Досі такого вирівнання продукції й запотребовання в Європі не було, самочинно до нього прийти й не може. Тим більше, що вже не має рішати автоматика цін: „На місце диктату ринку прийде розгорнення продукційних сил народів. Не те вироблятимуть, на що дає дозвіл світовий ринок, тільки те лише, що дозволяють енергії народу й простору. На місце свободи господарства, приходить свобода праці” (Гунке).

Якщо продукція не має механічно пристосовуватися до кожного запотребовання, то навпаки споживчі нахили населення мусять у неодному оглядатись на продукційні можливості країни чи й цілого велепростору. Вирівнювати часові недобори можна з запасів, збережених у часі надвишки. Все ж це не мусить завсіди статись навіть у велепросторі. Тому — „Також для економічної співпраці різних народів ціннім приданим... є вміння обмежуватись у споживанні. Інакше була б небезпека, що коли наслідком особливих овставин, господарські контрагенти не поспілі би зі своїми доставами, деякі країни звертались би до інших доставців” (Кроль), себто поза велепростором. Зовсім не перечить автаркійним зasadам велепростору шукати додаткового доповнення в інших просторах, проте краще, коли воно не є конечне. Але те вміння обмежи-

тись, навіть коли нема безумовної конечності, це вже одна з психологічних прикмет, що виходять власне поза межі чисто економічних міркувань.

Обєднаність вимагає, „щоб учасники мали обовязок постачати найнеобхідніші добра в межах велепростору і діставати їх передусім з цього простору (Берггендлєр). Тому, зберігаючи в основі засаду виробляти те, до чого кожна країна має придатні умовини, все ж у тих межах поодинокі держави велепростору мусять пристосовувати не лише напрям довозу й вивозу, але почести й саму продукцію до потреб своїх взаємників, держав у тому ж велепросторі. Взаємне доповнювання в ділянці й засобами торгівлі переходить у достосовування (Абштімунг, називає це влучно Тілє), напряму й розмірів продукції до запотребування велепростору.

Отже аграрні держави Європи мусять у своїй продукції брати на увагу особливі потреби промислових європейських держав, передусім найбільшої з них, Німеччини. Це й для них корисне, бо тоді матимуть забезпечений постійний і вигідний збут на ринку, що все спроможний і радий перебрати умовлені кількості дотичних сільсько - господарських продуктів. Нпр. Румунія зобовязалася в договорі з Німеччиною перевести 20% посівної площи пшениці та 12% посівної площи кукурудзи під управу олійних насінь, бавовни, конопель, стручкових і кормових рослин. Уже давніше устійнено роз-

мір управля деяких республік, напр. сої. Німеччина тут, як і в відношенні до інших південно-східніх держав зобовязалася не тільки закупити весь дотичний збір, але й допомогти фоховими порадами, досвідом, машинами й капіталом. Така поміч дозволяє дотичним країнам скорім кроком перейти до поступовіших форм господарки, до чого у протилежному випадку пістребувала би десятиліття. Зрештою (каже Кроль) в сучасній добі... ініціативи держави, також у сільсько-господарській діяльності, такі переміни психологічно вже значно лекші, ніж колись.

Однаке всі ті переміни не мають паралізувати основної господарської структури країн велепростору й не торкаються нпр відношення між сільсько-господарською продукцією та промисловою, між краєвим запотребуванням та вивозом і т. п. Практично, південно-східні держави не мусять навіть змінити напряму свого вивозу, бо в величезній більшості йшов він і так до Велико-Німеччини (60--90%).

Одночасно продукція промислових держав, мусить теж пристосовуватися до місцевих потреб аграрних держав. Та це було зрозуміле й давніше, з огляду хочби на легкий збут промислових виробів і на конкуренцію інших промислових держав. Зокрема німецька промисловість завсіди мала багато більше зрозуміння для потреб і бажань заграницьких відборців ніж нпр. ан-

їлійська. Пристосування промислової продукції до вимог країн збуту й технічно й психологічно без порівнання лекше ніж у сільсько-господарських продуцентів.

Таке далекоїдуче пристосування всього господарства всіх земель до потреб велепростору очевидно неможливе за давнішої системи свободно-індивідуалістичної господарки. Вже „передумовиною підписання такого договору є точне ознайомлення з власним господарством та скупчення всієї керми господарськими відносинами в руках держави безпоередньо або через станові організації” (Тілє). Тим більше все узгіднювання господарської діяльності. Що велепростірне господарство вимагає кермованої господарки, розуміли й давніші противники велепростірницьких думок. А що ця господарка ще майже ніде не була здійснена, звертали цю вимогу як аргумент проти можливості здійснення велепростірного господарства.

Зрештою, усунення цінової автоматики, орієнтації виробництва й вивозу на найвигідніші ціни й ринки, саме вже вказує на перемогу кермованої господарки; це для неї одна з найсутєвіших прикмет. Достосування всього господарства при рівночаснім збереженню органічної своєрідності розвитку, розуміється, вимагає пляновості й зосередження різноманітних господарських первнів, та ще одноцільної економічної політики.

Пляновість і керма необхідні не лише в кожній окремій державі, але й для цілого велепростору. Щойно з такого ширшого погляду спільноти можна досягти як найкращого використання всіх природніх багацтв, особливостей і відмінностей окремих країн — учасників велепростірного господарства. Щойно так можна раціонально впорядкувати області продукції й збути, чого давніше не було і тому приходило нераз до зайніших і різнонапрямних перевозів і посилок. В організованій Європі вілпали би ці зовсім не маловажні недоцільності; одночасно дійшло б швидко до розбудови сітки шляхів і сполуч, доцільної для великопростору як цілості. До величезного упрощення дійшло б у валютових вільносинах та щоло розплати. На місце двобічних компенсаційних умов тодівілі й розплати вже висувається багатобічний розрахунок (клірінг) між усіма державами велепростору. В першому випадку оборот паде звичайно на рівень нижчої величини, коли одна держава має б менше вивозити до другої, ніж відтіля довозити. У другому (при сконтрації вимог і зобовязань усіх до всіх учасників) оберти без порівнання більші, бо маючи надвишки вивозу до одних країн, держава вирізнює ними перевагу довозу з інших, і не мусить той довіз обмежувати. Між поодинокими валутами запанувало би стійке відношення вартості най-

краще на основі валюти економічно й політично найсильнішої держави, отже німецької марки.

ПОЛІТИЧНА СТОРІНКА ОБЄДНАННЯ.

Тісна співпраця держав, обєднаних у велепростірнім господарстві, тривкість господарських договорів та відносин, зокрема також достосування власної продукції окремих країн до римог континентально-європейського велепростору, вимагає не тільки економічного порозуміння, але й політичного. „Господарська співпраця не є підмінкою неіснуючої політичної гармонії... згідно спрямована господарка у велепросторі — це тільки самозрозумілий наслідок політичної узгідненості, а не короткоречинцева догода на кожночасне виновідження (Кроль). Політичне заспокоєння й приязнє співжиття учасників мусить бути тривке й міцне, якщо господарський зв'язок має також бути тривким. Він тісно звязаний з політикою, тоді як при лібералістичній світовогосподарській системі міжнародні економічні взаємини мали ніби окремішний від політики характер. Між політичними й господарськими напрямнimi мусить панувати однозгідність.

Це, зрештою, випливає вже з автаркійного коріння велепростірного обєднання: узгіднення вимог боєспроможності й безпеки з вимогами господарності в межах велепростору. Коли найсильніша проми-

слова держава Європи платить аграрним державам-доставцям вищі ціни, ніж мають сільсько-господарські продукти на світовому ринку, то це, очевидно, тому, що достави з тих держав, унутрі континентально-європейського велепростору незагрожені позаєвропейським ворогом та з погляду військово-політичного безпечні. Також виріб і збут усякої зброї та взагалі предметів військової господарки мусить відбуватися в тісному порозумінні членів велепростору. Не можна допустити й думки, щоби котрийсь із них відскочив, коли це йому виявиться вигіднішим і, наближаючись до позаєвропейських сил, обернув може свою зброю проти співучасників велепростірної спільноти. Але й інший, основно важкий для Європи, товар не смів би туди відійти.

Організація народніх господарств під кутом бачення інтересів усього велепростору, взаємне дістосовування, узгіднення військово-політичних напрямних ітд. - всі ті конечні й необхідні при велепростірнім об'єднанню вияви вимагають у немалій мірі господарсько-політичної централізації. Тим більше, що вже з усіх тих взаємних оглядів природньо випливає деяке обмеження свободи рухів в окремих державах „Абсолютна суверенність прислуговує цілому велепросторові що до зовнішнього світа. В якій мірі учасникам доведеться поступитись з власної суверенності

та хто буде носієм збірної суверенності на зовні, це в кожному велепросторі уложиться по його ж закономірності" (Берггендлєр).

Наведений вислів може надто різкий, але зовсім певно, що до деякого обмеження сувереності окремих держав мусить прийти. Питання тільки в якому розмірі. Повну економічну, з тим до значної міри й політичну свободу рухів європейські країни мали й давніше тільки номінально, бо в рамках англійської світової гегемонії вони мовчики погоджувались з таким станом. Найбільшим успіхом англійської дипломатії (вважає Грефель) було засугерування європейських країн, ніби вони справді мали повну свободу.

В рамках і в користь велепростірної спільноти теж мусить прийти до обмежень сувереності й свободи рухів. У німецьких речників велепростірного господарства в теорії переважає думка, що ті обмеження не повинні йти надто далеко. Вони керуються при цьому й ідеологією націонал-соціалізму і зasadничим розумінням основного змісту велепростірного об'єднання, врешті й практичними оглядами доцільності.

„На кожний випадок є ще дальша, багато глибша різниця між деякими іншими велепросторами та континентально-європейським ...Німеччина... не матиме..., ніяких імперіалістичних цілей, на життєві

права й управнені інтереси молодих... народів не посягне та їх не нарушить. Таке наставлення Німеччини випливає самозрозуміло з націонал-соціалистичного світогляду (Штравх). Неінакші висновки випливають з глибшого змислу велепростірного обєднання, яким є якнайбільша інтенсифікація всіх господарських засобів і можливостей.

„До такої найвищої життєвої виконності дійдуть народи та їхні простори лише тоді, коли кожний народ зможе розвиватися згідно з власними, вродженими йому законами життя й еволюції... Тому кожний народ мусить собі сам створити.. власні життєві форми державності, господарки, культури й релігії” (Дайц). Велепростірне господарство обовязково спричинить глибокі переміни в поодиноких народніх господарствах, але господарсько-структурні зміни мають свою межу там, де нарушили б самі основи народнього господарства. Не сміють заривати й національно-політичної структури. „В велепростірнім господарстві збереження національної самостійності згуртованих у ньому держав — справа необхідна й обовязкова” (Тілє).

Велепростірне господарство не може здійснитись підбоєм поодиноких держав — що інше воєнна перемога над Сowітами, що те обєднання щойно забезпечує — тільки їхнім порозумінням. Де йде не про вели-

тенську державу або про колоніяльну світову імперію, там велепростірне господарство може основуватися тільки на договорі народів і держав, що замешкують даний простір... Зміни, що діються не в спільнім порозумінні, можуть спричинити лише напруження, які утруднюють а то й зовсім виключають повне використання господарських можливостей" (Кроль). Усупереч поглядам, що таки краще найсильнішій державі мати все безпосередньо у власній руці ніж догоджуватися з другими, велепростірне господарство не має бути засобом чи шляхом до поширення та імперії. Також практичні міркування промовляють за порозуміння, якщо учасники свідомі вимог хвилини „Обєднання основане на правильно зрозумілих інтересах може бути й здоровіше й тривкіше ніж однодержавний новотвір, де частини тільки й думають, щоби мерщій розійтись" (Кроль).

Новий лад може вирости тільки на ґрунті переконання з живої сили ідей, не з військової переваги, що може являтись тільки крайнім засобом. Ті ідеї приходять з Німеччини й означають пристосування націонал-соціалістичних зasad внутрішньої господарки також до міжнародних відносин (Райтінгер). Отже витворення політичної, культурної та господарської спільноти прийде, силою ідей та прикладу Німеччини, не збройним насильством. Аграрні й вза-

галі менші держави могли б опертись на Німеччині подібно як британські домінії на Англії, бо й там спільнота держиться не лише з військово-політичних оглядів, а в значній мірі й культурними світоглядовими та іншими звязками. Підстави до таких звязків в Європі є, треба їх тільки освідомити й розбудувати.

Зовсім зрозуміло, що в конкретних випадках військово-політичні та інші огляди можуть вимагати іншого вирішення того чи іншого питання, ніж коли б це йшло тільки згідно з основними зasadами економічної політики. Та політичні форми й переміни не мають бути тут предметом більшого обговорення. Централізаційним напрямам відповідає в економічній структурі форма митної унії, при якій падуть усі митні кордони поміж державами - учасниками цієї злуки. Тривкість і повністю господарського злиття вказує тут на тенденції також до загальної, політичної злуки. Для держав спільної чи бодай дуже спорідненої народності й культури це тільки перехідний ступінь до новного політичного злиття. Німецька митна унія (1833) була таким етапом до державного об'єднання (1871) переважної частини німецької національної території.

Але вже у випадку трьох скандинавських держав спроби митної злуки не дали тривкого висліду, хоч дотичні народи собі кровно й культурно дуже близькі. Тим

меніше виглядів на усіх і доцільність виявляла б митна злука між дуже сильно зріжничкованими народами всієї Європи. З ексномічного погляду митна злука доцільна між країнами приблизно однакового напряму й ступня економічного розвитку. В обох випадках приблизно так і було, але вже між сільсько-господарською Мадярчиною та більше промисловою Австрією перед війною не було змоги погодити вимоги митної політики, хоч обі країни творили реальну унію. Між окремими країнами континентальної Європи ріжниці господарської структури й ступня економічного розвитку бувають ще куди яркіші.

З усуненням митних кордонів паде охорона тих галузей продукції, які органічно вирости в дотичній країні, але все ж не рівноцінні відповідним продукціям інших країн, з якими здійснюється митна злука. Упадок дотичних ділянок виробництва спричинює втрати й болючі пересування не лише в найближчій ділянці господарства, але й у дальших та взагалі в соціальній, господарській та фінансовій структурі країни, в рівних життя населення і т. п. затирається своєрідніст розвитку окремих країн, що гадалі може піти в неприроднім напрямі. Колишня злука Словаччини з Чехоморавією, почерез усі підкresлювані тоді сильно кровні, національні й політичні симпатії, все ж потягла за собою занепад словашкої промисловості, надто слабої в по-

рівнанню з могутньо розвиненою чесько-моравською. Але наслідки усунення митних границь можуть іти й даліше та загрожувати й суттєвим основам вже не тільки економічного, але й загального ладу.

Митна злука континентальної Європи спричиняла б упадок промисловості в багатьох країнах. Німецькій промисловості дало б монопольне становище на широкім ринку та величезні користі. Але німецьке хліборбство опинилося б знову в тяжкій скруті через дешеву конкуренцію екстенсивно-аграрних країн. Упадок сільського господарства спричинив би знову відплів населення до міст і промисловості, втрату власної основи прохарчування і т.д. Це викликало б знову небезпеку на випадок воєнних зударів, себто перечило б засадам національної автаркії. Занепад селянства позбавив би Німеччину живого джерела здоров'я, сили й розродчості. Без відновлення з цього джерела, при однобічній промисловоміській цивілізації, грозив би фізичний і духовий занепад раси.

Загальні, понадекономічні огляди не дозваляють на ту матеріально ніби найкориснішу розвязку, що її обіцювала б митна злука. Німецькі речники велепростірного господарства зовсім несхильні такій привабливій омані посвятити здоровий стрижінь народного й расового розвитку та безпечності, що випливає з гармонійного укладу всіх господарських сил країни.

І з боку відповідальних керманичів господарства була свого часу заява, що митна злука в континентально-европейськім розмірі рішуче виключена.

НАСЛІДКИ ОБЄДНАННЯ ДЛЯ УЧАСНИКІВ.

Форма велепростірного обєднання держав континентальної Європи ще не устійнеца. Від звичайного преференційного договору й двобічних умов діставши до митної та валютової злукі немало найдеться проміжних форм. У провідній країні європейського велепростору митна злука не находить надто прихильної оцінки. Доцільнішим здається таке обєднання, при якому залишаються митні граници та зберігається своєрідність економічного розвитку поодиноких, до певної міри автаркійно наставлених країни, правда достосована до збірних вимог велепростору як цілості. Така форма не має ще устійненої назви. Покищо можна називати це просто велепростірним обєднанням і розуміти під тим засновані вище форми у протилежності до митної злукі.

Збереження своєрідності економічного розвитку зазначується в структурних ріжницях аграрних і промислових держав, у напрямах господарки та зовні торговельної діяльності і т. п. Основне завдання велепростірного обєднання лежить саме в розвязці питань доповняльності й узгід-

нення господарських інтересів тих двох протилежних типів держав — аграрних і промислових. Аграрні країни, зокрема південного сходу Європи, вже від давна постачували вигоди митної преференції сутичка з непосильного суперництва заморських країн. Вони збивають більшість своїх продуктів у 1—2 промислових державах і тільки з ними мусять договоритись.

Промислові держави навпаки, звязані зі значно ширшим ринком збивають свої вироби в різних, також і в позаєвропейських країнах. Чим вища якість промислових виробів, на тим більше число ринків доводиться вивозити, в розмірно менших кількостях. Німеччина, напр., збуває 3/5 до промислових держав. Тому призначити преференцію кільком лише з більшої кількості контрагентів промисловим державам і трудно, і врешті не виплачується. З чисто економічного погляду не було підстав до преференційно-доповняльних взаємин між аграрними й промисловими державами Європи.

Зворот прийшов тут щойно від понадекономічних напрямних нової Німеччини щодо автаркії та доповняльності міждержавних господарських взаємин. Аграрні держави одержують вигоди забезпеченого збуту своїх продуктів, і то по добрій ціні, бо це випливає з навязання на внутрішній господарський лад і рівень цін у Німеччині. Відпадає, зрештою, замор-

ська конкуренція. Тим самим вигідніше можуть купувати промислові вироби, що їх діставали давніше по цінах розмірно значно вищих від цін аграрних продуктів. На велопростірнім об'єднанню аграрні держави Європи виграють. Низька у них життєва стопа підійметься.

Але підвищення рівня життя, ріст і диференція потреб, збільшення працездатності, купної здібності населення, все те можливе тільки зі зростом індустріалізації та урбанізації. Припинення тих процесів при дальшім зрості населення здержало б цей сприятливий розвиток. Саме це припинення, чи й поворот на нижчий ступінь упромисловлення вважали противники велепростірницької думки за нероздільно звязане з кожним об'єднанням аграрних країн з промисловими. Останні, мовляв, ніколи не виявлять охоти допустити до дальшої індустріалізації аграрних країн-взаємників, навпаки. Конечність такого повороту ясна в випадку митної унії, але саме з таких міркувань унію відкидають. І щодо цієї неохоти великих промислових країн сьогодня думка інша.

Взаємна доповняльність продукції країн учасників велепростірного господарства виключає штучне підтримування тих ділянок виробництва, зокрема промислового, яке не має природніх підстав у дотичній країні та взагалі надто самовистарчальніцькі тенденції окремих держав. Далеко

посуїна автаркійність, зрештою, немалій і коштовний тягар для менших держав. Певно, що межі природності чи штучності умовин продукції бувають іноді дуже невиразні, та що зокрема у відношенню до слабших вони легко викривлюються. Проте німецька велепростірницька думка має для проблеми дальніого економічного розвитку аграрних країн деяке зрозуміння.

Німеччина потребує нпр. більше текстильних сировин і могла б вимагати звернення зусиль на їхнє добування. Дунайські країни могли би доставляти більше вовни, коли б розмножили відповідно плекання овець. Але ж вони мусять налагати на інтенсивніші продукції, не на екстенсивні (Кроль). Такої екстенсифікації від них жадати не будуть, бо вивіз промислових виробів до аграрних країн можливий тільки в умовах інтенсифікації виробництва й упромисловлення.

Що до міжнародних обмінних взаємин пессимісти запевняють, що індустріялізації щораз дальших країн веде до постійного зменшування дотичних оборотів. Оптимісти відповідають, що саме переведення в життя індустріялізаційних дій вимагає щораз то більшого довозу промислового устаткування. Промислові країни мусять відповідно взяти активну частку у тому розвитку аграрних країн. Ріст потреб і купної здібності далі доведе до більшого й різноманітнішого довозу, хоч у відношенні до

краєвої продукції його вага зменшиться (М. Ігнер з нагоди віденського показового ярмарку). Зокрема високоякісні вироби нахodять невеликий збут в екстенсивних — сільсько-господарських країнах, де недостаток капіталу тормозить навіть довіз хліборобських машин. „Упромисловлення дрібно аграрних держав не є, як це часто гвердять гальмою для збільшення міжнародньообмінних оборотів. Бо власна продукція масових виробів у тих держав в свою чергу звільняє їхні грошеві засоби для спроваджування високовартісних виробів німецької промисловості, що їх на вужчих основах внутрекраєвого збуту вони не зможуть випродуковувати. Зрештою, Німеччина й не може доставляти масові товари відповідно дешево (бо це значило б жертвувати життєвий стандарт німецького народу можливостям конкуренції з дешевими виробами країн з багато нижчим рівнем життя)... Промисловий вивіз Німеччини можна піднести на вищий ступень лише шляхом упромисловлення аграрних країн (Дайц). Такі висновки може, правда, робити тільки могутня промислова держава з якісним виробництвом. Менше спеціалізовані й менші промислові країни втрачали б на цьому розвитку.

Щодо окремих груп європейських держав, то у звязку з загальним зворотом торговельних взаємин від почести від середніх напрямів (вивіз до Англії, довіз

з заморя ітд.) до повної доосередності ніяких особливих затруднень не матимуть південно-східні аграрні країни. Вони й досі вивозили на 3-4 до Німеччини та з заморя майже не мали взаємин. Більші переворієнтаційні труднощі в скандинавських державах, що більшість свого вивозу (м. ін. і дерево¹⁾) розміщали в Англії та заморю з активним сальдом торгово-вельного білянсу, тільки меншу частину на континенті, з яким мали пасивне сальдо. Зате культурою, побутом ітд. вони Німеччині більші ніж південно-східня група (за Райтінгером).

Новажні жертви мусіли б мабуть пристрати західні держави, головно Франція. Їхні взаємини з рештою континенту були стабільні, половина зовніторговельних обертів припадала на заморські країни. Торговельний білянс з ними був пасивний, але розрахунки вирівнювалися прибутками з великих капіталів, приміщеніх у заморських країнах. Може яка половина з них капіталів пропаде. Високий життєвий стандарт мабуть не вдергиться на давній висоті та знижиться до середньо-европейського рівня. Та великі структурно-господарські перевороти вимагають від декого й болючих жертв, від усіх напевне новажних трудів і зусиль. Південно-европейська група виявить деякі особливості й мабуть тісніші звязки з Африкою (німецький автор, Райтінгер, не хотів мабуть сягати до питань, у яких живо зацікавлена

передусім союзна Італія). Проте ясно, що без невигід зайде місце в велепростірнім обєднанню.

В цілості континентальна Європа може забезпечити собі те основне й найконечніше в розумінні політично - господарської автаркії тільки з великим напруженням. До повної самовистарчальності недостає багато основних промислових сирівців, як оліво, мідь, цина, мangan, рідкі й шляхотні металі, нафта, кавчук, текстильні сировини. Синтетичне виробництво останніх трьох родів чи груп можливе до певної міри, але в більшому розмірі відтягало би надто багато робочих рук і енергії та спричиняло би надто високі кошти. Харчовин завдяки сильній інтенсифікації сільсько-господарського виробництва та впорядкуванню збуту, ринку й цін у Німеччині й Італії приблизно вистарчає. Більші недобори виявлюють рослинні товщі (до 30% за потребовання) та тільки деякі тваринні продукти. Величезні довози Європи в цілому пояснюються високим запотребуванням Англії, що перевищало континентальне в 3—8 разів. (Європа — без Сходу, як у р. 1940).

Харчева забезпеченість континентальної Європи при добрій організації та деяких запасах зовсім можлива, як це видно в сучасній війні. Але це вимагає постійного напруження, та не можна плянувати велепростірне господарство надто статично.

Населення прибуває. Дуже низький життєвий рівень у південно-східних країнах напевно піднесеться в корисних умовинах велепростірного обєднання. Якщо б підійшов до висоти німецького, то спинивсь би вивіз аграрних продуктів з тих країн і забракло б їх у велепросторі. Збільшився б теж сильно попит на промислові вироби. Такі зміни не діються так скоро й різко, але все ж з ними рахуватися треба.

„Європейський простір може й міг би, бодай у ділянці харчовин заготовити на обмежений час ту кількість, яка потрібна для забезпечення населення найнеобхіднішими засобами прожитку. Але... поодинокі частини європейського простору мають на загал однакові продукційні умовини й тим самим жнива підлягають однаковим кліматичним впливам... На випадок неврожаїв європейським просторам не достає областей, з відкіля б вирівняти недобір... Тільки з найбільшим напруженням осягнений рівень можна вдержати якийсь час; із зростом популяційного тиску й те неможливе (Берггендер).

Отже Європа потребує доповняльних просторів, коли її брати в сучасних політичних границях. Тому зустрічаємо погляди, що слід було би брати її в традиційних межах „від Гібралтару по Урал”. Але таке формально-географічне вимежування, тільки до світової війни було ще можливе, бо давня російська держава входила зо-

всім до європейської системи господарства. За Собітів європейські частини Росії щораз тісніше звязувалися економічно й політично зі своїм природнім продовженням в Азії. Російська „Євразія” це був тоді окремий для себе світ — так до р. 1941.

З невідділених від Європи океанами частин світа залишалася ще Африка, що справді могла би постачати маси рослинних товщів, колоніяльних товарів, текстильних сировин, руду тощо. Для такої двоконтинентальної збірноти винайдено й назви „Єврафрика” („Геополітік” 1940 XII). Та коли в „Євразії” йде про економічну й політичну суцільність російських просторів, природно й культурно доволі одностайних і рівноцінних, то Африка може бути тільки колоніяльним доповненням, не органічною частиною європейського життепростору. Зате й нема небезпеки, щоби відтягнула увагу континентальної Європи від її суттєвих завдань, як це зробила колись спрямуванням всіх енергій на заморський захід.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.

Розгляд поняття й передумовин велепростірного господарства виявив загальну для цього придатність європейського континенту, але й великі труднощі переведення в життя. Значно більші ніж по інших велепростірних господарствах, вже здійснених, чи в стані розбудови. З чисто економічного погляду ледве чи можна б дійти до пози-

тивних висновків у користь велепростірного обєднання багатьох різномірних держав континенту, що не визначається ні суцільністю простору ні даними для самови-старчальності.

Щойно у світлі нових поглядів на роль господарства в цілості національного життя й розвитку, зокрема також новітнього розуміння автаркії та доповняльної функції міждержавної торгівлі, в ладі кермованої господарки й нового економічного світогляду змагання до обєднання Європи в велепростірне господарства набрали змислу, а з перемогою Німеччини в сучасній війні, також і виглядів на здійснення. Залишається ще разглянути дотеперішні втілення велепростірницької думки в конкретних рямцах та суттєві прикмети, що відрізняють європейські методи й форми обєднання від велепростірних творів по інших континентах.

Окремі перші пізніших змагань до економічного обєднання Європи можна добавити в декількох давніших явищах, але в цілості це були рідкі й дуже приблизні аналогії. Ще найкраще відповідає — коли її згорнути в часі — добі переходу від міської господарки й торгівлі пізнього середньовіччя до меркантилістичної згодом господарської політики великих територіальних держав. Підприємчиві середньовічні міські республіки Італії, фландрійські міста чи члени союзу міст німецької Ган-

зи, підтримували оживлені звязки з найріз-
нішими кінцями й частинами тодішнього
європейського світа. Виринав деякий „між-
народній” поділ праці у промислових ви-
рібництвах та в обміні, опертий на викори-
стовуванню місцевих різниць щодо продук-
ційних можливостей і напрямків, щодо
якостей та щодо рівня цін. Це вже якісь
первіні світового господарства в досяжних
тоді межах.

„Можливість чисто світово-господар-
ського наставлення в торгівлі на дальші
віддалі дана була тим лекше, що чогось
у роді народніх господарств тоді ще не
було”. Себто слабо зорганізовані терито-
ріальні держави не творили ще суцільно-
стей. Висновки (проф. Реріга), чи й о скіль-
ки ті міжнародні взаємини торговельних
міст могли бути прикметні для загального
господарства середньовіччя, сюди не нале-
жать. Розвиток держав у напрямі теж еко-
номічного усуцільнення своїх територій та
згодом до меркантилістичної політики
придушив покищо цю ранню систему сві-
тового господарства. Держави економічно
організувалися внутрі та відгороджували-
ся на зовні, розриваючи таким чином дав-
ніші міжнародні звязки.

В тім переході від безпосередньої уча-
сти в світовому господарстві менших полі-
тично-господарських організмів до гуртування їх у могутніші одиниці, що покищо
відсушують геть у зад давню світово-гос-

йодарську систему, лежить аналогія до сучасної доби. Теж до деякої міри вже в самім обєднуванню менших господарських одиниць у вищу економічну спільноту.

Проте є великі різниці. Коли сьогодні деякі німецькі автори ставляють Ганзу як зразок для велепростірної економії, то це слід розуміти щодо духа й метод, що дійсно в деякім нагадують новітні засади, напр. націонал-соціалізму (регуляція ринку сталість цін і взагалі господарських взаємин, безпосередня обміна товару за товар ітд.). Позатим не було там суцільності просторів та їхньої організованості. Тодішню систему таксамо добре, як не краще, можна порівнати з пізнішою добою світового господарства.

Також господарська політика меркантилізму кермувалась в дальшому зовсім іншими напрямками ніж велепростірницька думка. Меркантилістичні держави старалися вивозити якнайбільше готових виробів і якнайменше сирівців, у довозі навпаки. Зв'язок із зовнішнім ринком мав бути дуже живий, у нутрі ж не кладено зусиль для вироблення економічної доповняльності частин. Метою не була автаркія, радше якнайактивніший торговельний білянс. Економічне усуцільнення відбувалось у межах вже обєднаної політичної території, отже скоріше як в однодержавних велепростірах сьогодні, тоді як в Європі велепростір-

не, господарство має здійснюватися починаючи з політичної несуцільністі.

„Континентальна блокада” Наполеона І. намагалася виключити Англію з європейських господарських взаємин. Тим вона нагадує сучасну війну, також заміною довізних товарів власними виробами (буряковий цукор за трощевий, синтетичні барви і т. д.). Але бажала користати лише Франція, про доповнільність у виробництві поодиноких європейських країн не було й мови, іхнє зацікавлення блокадою було дуже нерівне, прогалин у ній повно. Дуже коротке тривання не дало їй розвинутися до якоїсь економічної системи.

Німецька митна спілка (Дойчер Цольферайн, 1833) мала в першу чергу згуртувати економічно частини одного й однозначного щодо часу, культури, мови і т. д. народу, що змагав до цілковитого обєднання через історичні залишки й пережитки окремих держав. Митна спілка була кроком до повного злиття в одне й нероздільне, отже проблема зовсім інша. Зате за свідому думку створення велепростірного господарства можна уважати пізніший проект головного речника німецької митної спілки, Ліста. Він пропонував створити економічний блок континентальних держав: Німеччини, Австро-Угорщини, Голяндії, Бельгії, Швайцарії, з вістрям проти Англії. Подібних проектів було ще згодом кілька, за світової війни відома „Мітель-

европа” Навмана. Він реально оцінював роль провідної держави в такім обєднанні та значення війни для цього. Та всі ті проекти залишились на папері.

Європейські держави щойно після війни почали займатись думкою про велепростірне обєднання. В практиці такі течії виявилися тільки спробами преференційних митних догод та обласних договорів. Щойно сучасна війна принесла рішальний зворот.

Для Німеччини перехід до велепростірного господарства це тільки послідовний розвиток її ж економічних і загальних зasad, здійснення німецьких думок про політичну автаркію й доповняльність, про життєву спільноту в органічно данім просторі, забезпечену тривкими економічними й політичними звязками — та оружною силою, в першу чергу самої ж Німеччини. Становище провідної держави дає ій привілеї, але її накладає обовязки постачати взаємників промисловими виробами, заповнити в себе збут аграрним державам, помогти їм своєю наукою та організацією, найти лік на їхній недостаток капіталу.

Є сумніви, що сама ж Німеччина на капітал не багата... Але в системі кермованої чи й плянової господарки тоталітарної держави розмірно легко можуть урухомити природні багацтва й всі запаси дібр та всі резерви праці притягти не коштом високих цін, платень і вигідних кредитів,

тільки засобами кращої організації, в крайньому випадку й примусової. Тому в сучасні добі вага й діючість міжнародного фінансового капіталу упадає, також і передусім у ділянці воєнно-політичній. Це важливе й цікаве явище можна тут згадати тільки мимоходом. Зрештою Німеччина й так вживала переважно не фінансових позик лиш безпосереднього товарового кредитування. Та вспіла вже вжитися міжнародня розрахункова система, що сильно влегчує пряме вирівнювання вимог і зобов'язань.

Для інших держав Європи велепростірне господарство щось нове, інколи приємне, інколи ні, але воно вживається з непереможністю ідеї, що якраз відповідає вимогам об'єктивного економічного розвитку. Всі держави, вступаючи в обєднання, тратять дещо на економічній свободі рухів і на політичній суверенності. За те змінюються їм моменти тривкості й безпеки. Перевага цих оглядів над міркуваннями про вищу дохідність, свободніше підприємництво і т. п. це одна з основних психологічних рис доби завмираючого капіталізму. І робітники частіше воліють нижчі платні, навіть обов'язкову працю державі, але все те забезпечене, ніж конюнктурні високі ставки, але й марево безробітності. І підприємці лукаться в союзи, обмежують договорами продукцію і т. д.: зрікаються надзвичайних зисків, але й зменшують ризико.

Таких прикладів в економії багато, але й у політиці величезні розмірі новітніх зброєнь не то дрібнішим, а й більше середніх розмірів державам не під силу, ризико при воєнних зударах для них надто велике.

У випадку континентально-европейського об'єднання своєрідность і складність організаційних питань лежить у збірнодержавності велепростору. В однодержавних велепростірних господарствах одностайність, відсутність яких небудь розмежень унутрі, в збірнодержавних збереження орнічної своєрідності розвитку при допомозі також митних границь. Там поділ праці в зasadі як у світовому господарстві, в дійсності значно даліше йдучий, бо без піяких перепон сягає глибоко до самих основ виробництва, тут деяка автаркійність частин і взаємні доповняльність головно в ділянці міждержавної виміни. Там творення продукційних комбінатів у величезних розмірах і на неменші, віддалі та розмірний обрахунок коштів виробництва, тут органічне вміщення підприємств до простору й пристосування їхніх розмірів до вимог близчого збуту й доповняльності іншими підприємствами, далі порівнювання цін виробів та міждержавні догоди що до них. Проти централізації є диктатурної централізації влади в однодержавних велепросторах, в збірнодержавного типу велепростірних господарствах співпраця окре-

міх державних одиниць та провід економічно й взагалі передової держави.

Та органічна синтеза самостійно й відповідно до своєрідних умовин кожної країни розвинених сил є знову одною з прикметних рис усього, не лише економічного життя в європейській спільноті. Вища єдність, коли вже здійсниться, але в індивідуальній різноманітності, це прикмети європейськості в культурі, господарстві, політиці, ідеології і тд. Приналежність до Європи це не лише географічне окреслення. Така структура європейськості ставить перед складніші завдання, але й веде до розмірно значно кращих вислідів.

Не так самовистарчальність, призначена для Європи, як органіованість усього простору та найінтенсивніше урухомлення всіх сил і відношень „Велепростірне господарство... це такий уклад міждержавних господарських взаємин, який на місце не-органічної обмінні дібр у (лібералістичнім) розумінню світового господарства вимагає інтесифікації господарських відношень унутрі розмірно відокремлених (веле) просторів (Штравх). На місце експансії вширину, як досі, інтесифікація до глибини (Грефель). Щойно так проорганізовані велепростори вступлять у міжконтинентальні господарські взаємини. Світове господарство, але не стихійно індивідуалістичне, лиш пляново доповняльне між народніми господарствами згуртованими у велепростори, вла-

сне міжстannими. Щойно таке організоване світове господарство забезпечити найвищий добробут.

Зріст у волопростори це один з провідних об'єктивних ідей сучасної добу, що неретоплюють структуру не тільки господарства, а всього життя. В Європі війна, та перемога в ній Німеччини, відкриває нову епоху. Тільки одним із виразів прийдешніх перемін є величезнє господарство континентальної Європи.

MITEPATYPA.

Daitz, Werner, Der Weg zur völkischen Wirtschaft, München 1938. II. Teil, Deutschland und die europäische Grossraumwirtschaft.

Eicke, Rudolf, Warum Aussenhandel? Berlin 1939.

Grävell, Walter, Der Aussenhandel in der Nationalwirtschaft Stuttgart 1937.

Kieseweler, Bruno, Die neuen Aufgaben der deutschen Volkswirtschaft. Berlin 1937.

Croll, Walter, Wirtschaft im europäischen Raum. Wien 1940.

Krüger, Karl, Deutsche Grossraumwirtschaft. Hamburg 1932.

Krüger, Kraftstoffversorgung der Grosswirtschaftsräume 1940.

Nyiri, Ladislaus, Die europäische Grossraumwirtschaft. Berlin 1940.

Posse, Grossraumwirtschaft in deutscher Handelspolitik „Die Bank“, Jg. 28 H. 1, 1935.

Reithinger, Anton, Das wirtschaftliche Gesicht Europas. Berlin 1936.

Rettig, Georg, Die europäische Agrargüterversorgung. Heidelberg 1938.

Schreiber, Manfred, Grundzüge einer national-organischen Aussenhandelspolitik Jena 1935.

Strauch, Helmut, Die Idee der Grossraumwirtschaft in der Handelspolitik der Gegenwart. Berlin 1938.

Thiele, Walter, Raum und Wirtschaft (Grossraumwirtschaft) Berlin 1935.

Thiele, Walter, Grossraumwirtschaft in Geschichte und Politik, Dresden 1938.

11.III.1942

